

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економічних відносин та фінансів
Кафедра економіки та бізнесу

П.В. Смірнова
ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ

Курс лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної (заочної) форми навчання за спеціальністю
051 «Економіка»

Харків
2022

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економічних відносин та фінансів
Кафедра економіки та бізнесу

П.В. Смірнова

ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ

Курс лекцій

**для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної (заочної) форми навчання за спеціальністю
051 «Економіка»**

Затверджено
рішенням Науково-методичної ради
факультету економічних
відносин та фінансів
Протокол №3
від 24.11.2022 р.

Харків

2022

Схвалено
на засіданні кафедри економіки та бізнесу
Протокол № 4 від 21.11.2022 р.

Рецензенти:

В.А. Гросул, д-р екон. наук, проф. Державного біотехнологічного університету

О.М. Филипенко, канд. екон. наук, проф. Державного біотехнологічного університету

Філософія бізнесу: конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка» [Електронний ресурс] – Х. : ДБТУ, 2022 . – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.

Конспект лекцій складено відповідно до програми дисципліни «Філософія бізнесу» з метою допомоги здобувачам вищої освіти першого рівня (бакалавр), які навчаються за спеціальності 051 Економіка, денної та заочної форм навчання у вивченні теоретичного матеріалу курсу та придбання практичних навичок.

У навчальному виданні пропонується підхід до філософії, який допоможе в осмисленні процесу відношень у бізнесі. Мета – ознайомити здобувачів із різними напрямками філософської думки та задовольнити потреби суспільства у філософії як мудрості людства. Знайомі з загального курсу філософії ідеї та концепції розглядаються в аспекті практичної дії у сучасному суспільстві. Дана методична розробка спрямована на формування у здобувачів вищої освіти здатності самостійно мислити, на поглиблене опанування навчального матеріалу і засвоєння теоретичних знань.

Відповідальний за випуск: П.В. Смірнова, кандидат економічних наук,
доцент

© Смірнова П.В., 2022

© ДБТУ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІЛОСОФІЇ БІЗНЕСУ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ	6
ТЕМА 1. ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ	6
ТЕМА 2. СУТНІСТЬ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ	16
ТЕМА 3. ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ У ФІЛОСОФІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ ТА ВІДРОДЖЕННЯ	30
ТЕМА 4. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ В ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ ТА ХІХ ст.	37
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ БІЗНЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ В ПЕРІОД ХІХ- поч. ХХІІ ст.	45
ТЕМА 5. КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ В КЛАСИЧНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ	45
ТЕМА 6. ДЕРЖАВА, ПОЛІТИКА ТА БІЗНЕС	49
ТЕМА 7. МИСТЕЦТВО УПРАВЛЯТИ	57
ТЕМА 8. РАЦІОНАЛІЗМ, ІНТУЇТИВИЗМ, ПРАГМАТИЗМ – ФІЛОСОФСЬКА ОСНОВА СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ	65
ТЕМА 9. ФІЛОСОФІЯ УСПІХУ БІЗНЕСМЕНА	73
ЛІТЕРАТУРА	79

ВСТУП

Становлення та подальший розвиток ринкових відносин в Україні ставлять особливий наголос на проблеми забезпечення ефективного функціонування бізнес-структур. Важливість зазначеної проблеми підкреслюється тим фактом, що економіку країни в цілому формують окремі бізнес-одиниці, від успішності функціонування яких значною мірою залежить рівень суспільно-економічного розвитку України в цілому. Ефективне функціонування суб'єктів бізнесу вирішує також і суспільні задачі – створення робочих місць та забезпечення зайнятості населення, здійснення податкових і страхових платежів, формування зовнішньоторговельного балансу країни.

Водночас, однією з критичних проблем, з якою на сьогодні стикається вітчизняний бізнес, є нестача відповідних економічних та управлінських знань, що негативно впливає на якість та раціональність господарських рішень у сфері бізнес-менеджменту.

Філософські принципи бізнесу, як професійної сфери діяльності, вже тривалий час активно аналізуються в країнах євроатлантичного регіону, оскільки існує потреба перманентного вдосконалення сектора бізнес-освіти, що спеціалізується на підготовці фахівців у сфері управління бізнес-процесами та суттєво сприяє розвитку підприємницької активності. Традиційно базовими принципами такої підготовки у межах західно-європейської культури вважаються емпіризм, прагматизм, об'єктивізм та раціоналізм. У нашій же країні для розвитку потужного сектора бізнес-освіти поки що не сформовано достатньо репутаційного капіталу, оскільки все ще остаточно не викристалізувалося чітке усвідомлення сутності й практичного значення підприємництва та бізнесу для продуктивного розвитку національної економіки в цілому.

Зокрема криза в економічній свідомості пострадянського періоду – йдеться про тривалий перехідний період від планової господарської системи до ринкової економіки – сформувала недостатньо коректне розуміння сутності такого соціально-економічного феномену як бізнес та спричинила поширення дещо викривлених уявлень про економічну роль та специфіку правового регулювання останнього, що набуло прояву в підміні значення цього феномену такими явищами як спекуляція, фінансові махінації та іншими досить прибутковими видами діяльності, які, разом з тим, не мають сутнісного відношення до бізнесу й, іноді, навіть суперечать його базовим принципам. Відголоски такого некоректного розуміння сутності бізнесу, на жаль, подекуди все ще зберігаються на рівні масової свідомості й сьогодні.

Відповідно, актуальність для сучасного освітнього дискурсу навчальної дисципліни з зазначеним міждисциплінарним спрямуванням зумовлена, перш за все, потребою визначення сутності та соціально-практичного функціоналу бізнесу, адже «філософія бізнесу досліджує фундаментальні принципи, які лежать в основі створення та функціонування бізнесу, його природу і сенс, роль та цінність в суспільстві»

РОЗДІЛ 1. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІЛОСОФІЇ БІЗНЕСУ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ

ТЕМА 1. ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ

Основні питання лекції:

- 1.1. Предмет, суб'єкт та структура філософії бізнесу та управління.
- 1.2. Середовище функціонування бізнесу.
- 1.3. Філософські основи бізнесу та управління.

1.1. Предмет, суб'єкт та структура філософії бізнесу та управління

Першочерговим завданням будь-якої управлінської діяльності є з'ясування сутності об'єкта управління, тобто поняття «бізнес». Варто відзначити, що на сьогодні поняття «бізнес» є дискусійним та недостатньою мірою визначеним. Однією з причин такої ситуації є відсутність законодавчого тлумачення поняття «бізнес», натомість, у нормативній базі визначено близькі за змістовним наповненням поняття «господарська діяльність» та «підприємництво».

Відповідно до Господарського кодексу України, господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями.

Ст. 42 Господарського кодексу зазначає, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Отже, принципова відмінність між поняттями «господарська діяльність» та «підприємництво» полягає у кінцевій меті такої діяльності, а саме – у цілі отримати прибуток для підприємництва.

Що стосується бізнесу, то у науковій літературі доволі часто можна зустріти отождошення зазначеного поняття із підприємництвом. Натомість більш детальне дослідження надало можливість виявити 5 основних підходів до співвідношення між цими поняттями:

- бізнес і підприємництво є тотожними поняттями, тобто у даному випадку бізнес тлумачиться на основі визначення підприємництва;
- бізнес є ширшим поняттям, ніж підприємництво. Прихильники такого підходу спираються на англійське походження поняття «business», яке перекладається як справа, діяльність, тобто носить не лише економічне забарвлення;
- бізнес є ширшим поняттям, ніж підприємництво, оскільки останнє

включає лише легальну складову бізнесу. У вітчизняних реаліях поширеними є поняття «нелегальний бізнес», «тіньовий бізнес», натомість підприємництво включає лише легальну та зареєстровану діяльність;

– підприємництво носить інноваційний характер. Згідно з даним підходом, підприємництву властивий інноваційний підхід, пошук нових шляхів та засобів вирішення існуючих проблем, впровадження нових та радикально нових ідей у діяльність. У свою чергу, бізнес спрямований на використання та масштабування ідей, які вже існують, з метою одержання прибутку;

– бізнес є ширшим поняттям, оскільки, крім власне підприємницької діяльності, включає систему ділових комунікацій із стейкхолдерами (зацікавленими особами).

З урахуванням того, що бізнес завжди пов'язаний з людьми (в першу чергу, споживачами), будемо дотримуватися останнього підходу.

Отже, *бізнес – це підприємницька діяльність економічних суб'єктів, а також система їх ділових відносин із компонентами зовнішнього середовища.* Відтак, вважаємо, що бізнес є дещо ширшим поняттям, ніж підприємницька діяльність, адже включає систему ділових комунікацій із суб'єктами зовнішнього середовища (постачальниками, споживачами, державою тощо).

Бізнес-діяльність має ряд *характерних ознак*, що її визначають:

– орієнтація на одержання прибутку – основною метою бізнесу є одержання прибутку від діяльності;

– орієнтація на споживача – в основі будь-якого бізнесу знаходяться незадоволені потреби споживачів, відтак, успішний бізнес завжди орієнтований на визначення, управління та задоволення потреб споживачів;

– самостійність – особа самостійно приймає рішення щодо започаткування, ведення або припинення бізнесу, самостійно обирає вид діяльності (у межах чинного законодавства);

– ініціативність – бізнес завжди передбачає активну позицію, рух вперед для розвитку, задоволення потреб та одержання прибутку, прояв особистої та колективної ініціативи щодо впровадження нових ідей та розширення напрямів діяльності;

– готовність йти на ризик – однією з визначальних рис бізнесмена є розуміння ризику та готовність його приймати. Бізнес завжди пов'язаний з певним ризиком, тому, започаткувавши власну справу, особа повинна розуміти та приймати ймовірність настання несприятливої ситуації та втрати свого майна;

– вміння будувати систему ділових комунікацій – будь-який бізнес передбачає взаємодію зі споживачами, постачальниками, органами державної влади та іншими суб'єктами, відтак, вміння побудувати ефективну систему ділових комунікацій знаходиться в основі успішного бізнесу;

– стратегічність мислення – передбачає можливість розробляти перспективні плани діяльності, визначати і оцінювати наслідки реалізації управлінських рішень у довгостроковій перспективі.

Таким чином, бізнес являє собою комплексне економічне явище, якому притаманні визначені ознаки.

Бізнес характеризується відповідними об'єктом та суб'єктами.

Об'єктом бізнесу є будь-яка продукція, роботи та/або послуги, що складають основу бізнес-діяльності та спрямовані на задоволення потреб споживачів.

Суб'єктами бізнес-відносин, у свою чергу, можуть бути:

- підприємці та їхні колективи – формують основу бізнес-відносин, оскільки виступають носієм ініціативи, тобто їхнє прагнення отримати прибуток (або дохід) виступає рушійною силою розвитку бізнесу;
- споживачі – відображають цільову орієнтацію бізнесу, оскільки будь-яка бізнес-ідея ґрунтується на незадоволених потребах споживачів;
- постачальники ресурсів – формують ресурсне забезпечення бізнес-діяльності. Варто відзначити, що до цієї категорії суб'єктів відноситься і населення як постачальник трудових ресурсів;
- державні та місцеві органи влади – характеризуються подвійною роллю. З одного боку, органи (зокрема, через систему тендерів) або постачальник (державні підприємства); з іншого – виступають регулятором, встановлюючи «правила гри» на ринку.

Важливою з точки зору розуміння сутності бізнесу є ідентифікація видових його проявів. На сьогодні існує значна кількість підходів до визначення видів бізнесу, проте найбільш важливими з практичної точки зору є виокремлення видів бізнесу за сферами діяльності та за розмірами.

Залежно від об'єкта діяльності виділяють наступні види бізнесу:

- виробничий – орієнтований на виробництво певної продукції;
- комерційний – заснований на торговельно-обмінних операціях;
- посередницький – передбачає пошук та забезпечення комунікації зацікавлених сторін у різних сферах діяльності;
- фінансовий – базується на наданні фінансових послуг;
- інформаційний – заснований на доступі до інформації та наданні різного роду інформаційних послуг;
- консультативний – полягає у наданні консультацій з визначеного кола питань;
- інноваційний – передбачає генерування та впровадження інноваційних ідей і проектів.

Важливою з практичної точки зору є *класифікація бізнесу за розмірами*, оскільки такий поділ визначає особливості бухгалтерського обліку та звітування, доступ до державних та регіональних програм підтримки.

На сьогодні класифікація законодавчо закріплена у двох нормативно-правових актах – Господарському Кодексі України та Законі України від 05.10.2017 р. №2164- VIII «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень». Критерії класифікації відповідно до зазначених актів наведено у табл. 1.1¹.

Таблиця 1.1. Критерії поділу суб'єктів бізнесу за розміром

За Законом №2164-VIII (крім бюджетних установ)	За ст. 55 ГКУ
1	2
Суб'єкти мікропідприємництва	
<p>Мікропідприємствами є підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> – балансова вартість активів – до 350 тисяч євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тисяч євро; – середня кількість працівників – до 10 осіб 	<p>Суб'єктами мікропідприємництва є фізичні особи-підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ</p>
Суб'єкти малого підприємництва	
<p>Малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> – балансова вартість активів – до 4 мільйонів євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 мільйонів євро; – середня кількість працівників – до 50 осіб 	<p>Суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи-підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ</p>

Суб'єкти великого підприємництва	
<p>Великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> – балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; – середня кількість працівників – понад 250 осіб 	<p>Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ</p>
Суб'єкти середнього підприємництва	
<p>Середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв:</p> <ul style="list-style-type: none"> – балансова вартість активів – до 20 мільйонів євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро; – середня кількість працівників – до 250 осіб. 	<p>Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва</p>

Таким чином, у двох розглянутих нормативно-правових актах існують відмінності щодо поділу суб'єктів бізнесу за розміром. Вважаємо, що Господарський кодекс має вищу законодавчу силу, тож доцільним вбачаємо орієнтуватися на критерії, визначені у Кодексі.

1.2. Середовище функціонування бізнесу

Жоден бізнес не може існувати ізольовано від середовища, яке його оточує та визначає умови функціонування. Саме середовище є джерелом ресурсів для провадження будь-якої діяльності, визначає особливості збуту продукції та інші чинники впливу. Саме тому розуміння факторів та характеристик того середовища, у якому функціонує бізнес, є важливим з точки зору побудови ділових комунікацій, як наслідок – забезпечення ефективності бізнес-діяльності.

Зовнішнє середовище по своїй суті є сукупністю чинників різного характеру та спрямування, що впливають на функціонування бізнесу та знаходяться поза зоною прямого впливу керівництва суб'єкта бізнесу. Іншими

словами, це сукупність факторів впливу на діяльність, що знаходяться поза організацією та щодо яких не існують взагалі або існують обмежені можливості впливу.

Дослідження, аналіз та врахування впливу факторів зовнішнього середовища лежать в основі розробки будь-яких планів створення та розвитку бізнесу, визначають рівень привабливості тієї або іншої галузі.

З точки зору дослідження факторів зовнішнього середовища, важливою є його структуризація. Загальноприйнятим є поділ зовнішнього середовища на макросередовище та мікросередовище з огляду на можливості формування цілеспрямованого впливу на його чинники.

Макросередовище включає сукупність факторів, які впливають на функціонування бізнесу, водночас, знаходяться поза зоною управлінського впливу керівництва суб'єкта бізнесу. Існує розгалужена класифікація факторів, що формують макросередовище, однак, основними з них є чотири групи:

- політичні;
- економічні;
- соціальні;
- технологічні.

Іншою складовою зовнішнього середовища є *мікросередовище* – сукупність факторів, що знаходяться поза організацією, та щодо яких керівництво бізнесу має можливості обмеженого впливу шляхом встановлення ефективних комунікацій. Найбільш поширеним на сьогодні підходом до визначення факторів мікросередовища є запропонована М. Портером модель 5 сил.

Згідно із зазначеною моделлю фактори мікросередовища доцільно поділити на 5 основних груп.

1. *Наявний рівень конкуренції в галузі* – визначає кількість існуючих конкурентів у певній галузі, характер та силу конкуренції, можливості окремих суб'єктів ринку впливати на поточну ринкову ситуацію. Інтенсивність наявної конкуренції формується, в основному, під впливом 4 ключових факторів: рівня попиту, структури галузі, рівня витрат на виробництво та бар'єрів виходу.

2. *Загроза появи нових конкурентів* – визначає можливості до входження на ринок інших суб'єктів бізнесу, які наразі не функціонують у визначеній галузі, проте можуть це зробити, чим підсилять рівень існуючої конкуренції у галузі. Загроза появи нових конкурентів, зазвичай, визначається вхідними бар'єрами визначеної галузі.

3. *Ринкова сила постачальників* – визначає можливості постачальників ресурсів впливати на умови функціонування бізнесу. Чим менше постачальників та чим більш унікальними є пропонувані ними ресурси, тим потенційно вищою є ринкова сила постачальників та тим сильніше вони визначають умови функціонування бізнесу.

4. *Ринкова сила покупців* – характеризує можливості споживачів щодо встановлення умов збуту продукції бізнесу. Аналогічно до попередньої групи чинників, чим меншою є кількість потенційних покупців, тим ширшими є їхні можливості до впливу на ціну продукції, порядок її постачання тощо.

5. *Наявність товарів-субститутів* (замінників) – характеризує наявність продукції інших галузей економіки, яка спрямована на задоволення тих самих потреб (наприклад, газовані напої та соки). Чим більшою є кількість товарів-замінників, тим інтенсивнішою є боротьба бізнесу за свого споживача.

Відмінною рисою факторів мікросередовища є наявність обмежених можливостей впливу керівництва суб'єкта бізнесу на зазначені чинники. Наприклад, не можна змусити споживача купувати конкретну продукцію, проте можна знайти інші ринки збуту, активізувати політику просування продукції та комунікаційну політику тощо. Аналогічно, можливим є пошук постачальників з більш вигідними пропозиціями, перехід в іншу ринкову нішу або взаємодія з конкурентами.

Порядок проведення аналізу мікросередовища за моделлю 5 сил М. Портера в цілому схожий до порядку проведення РЕЗТ-аналізу. Зокрема, передбачається формування експертної групи, ідентифікація та поділ факторів мікросередовища за визначеними групами, оцінювання характеру та сили їхнього впливу. Відповідно, недоліками є також високий рівень суб'єктивізму оцінок та високі вимоги до рівня кваліфікації та поінформованості потенційних експертів.

Умови сьогодення характеризуються високим рівнем складності та динамізму, водночас, жоден бізнес не може функціонувати та розвиватися без врахування відповідних зовнішніх умов. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. відзначаються вагомими змінами суспільно-економічних відносин, що, у свою чергу, накладає відбиток на умови функціонування бізнесу. Основними тенденціями, що визначають умови функціонування вітчизняного бізнесу на сьогодні, є наступні:

- глобалізація;
- загострення конкурентної боротьби;
- інформатизація економічних відносин;
- персоніфікація споживчих запитів та зростання ринкової сили споживачів;
- зростання темпів науково-технічного прогресу;
- прискорення темпів змін зовнішнього середовища;
- зростання ролі людського чинника.

1.3. Філософські основи бізнесу та управління

Філософія – це любов до мудрості. Любов – це нескінченна прихильність до того, що визнається тільки безумовно позитивним. І таким позитивним є мудрість. Що ж таке мудрість? Це вміння діяти згідно з розумом, тобто раціонально організовувати своє існування. Тому не слід протиставляти мудрість і розум, оскільки розум – це інструмент мудрості, а мудрість – спосіб його використання в практиці існування.

Призначення розуму полягає у встановленні сенсу існування. Тим самим філософія фактично є джерелом існування, оскільки її предметом є сенс соціального існування. Соціальна філософія не скільки наука, скільки безпосередність установа соціального значення в реальності. Предмет

соціальної філософії – мудрість як вияв розуму в існуванні. Кожний має свою філософію як сукупність значень, які він здійснює в реальності. Ця філософія визначає його вчинки, справи і ставлення до інших. Така філософія є індивідуальною за способом свого здійснення.

Здійснення філософії припускає заданість сенсів, які визначають спосіб існування. Філософія – це завжди мислена дія, виникнення установки, інтенції, які конституують виникнення праксису, безпосередньої практичної дії.

Деякі сенси існування стають надбанням не тільки самого індивіда, але й усього людства. До таких належать філософія Г. Гегеля та І. Канта, Сократа і М. Тайдеггера тощо. Кожна з філософських систем, що належить до академічних, присвячена певній сукупності питань і проблем. Під впливом великих мислителів індивідуальні сенси зливаються як струмочки в широкі й повноводі річки, і далі, у величезні моря й океани філософської думки. Академічна філософія має своїми учнями все людство.

Персональна філософія визначає фактично будь-яку дію і будь-який вчинок. Злочинець також має свою філософію, яка виправдовує його жорстокість.

Кожна соціальна ситуація також має свою філософію. Певний історичний час характеризується пануванням певної філософії. Про таку філософію можна стверджувати, що вона перетворилася на основу соціального існування.

Історія людства передбачає зміну сенсів існування. Їх зміст втілюється в тих соціальних рішеннях, які приймаються в конкретній ситуації. Тому філософія існування постійно змінюється від покоління до покоління. Кожне нове покоління приносить із собою нові сенси існування. Крім того, одночасно існує не один сенс, а декілька, часто полярних, але доповнюючих один одного.

Філософія може ґрунтуватися на релігійних уявленнях, оскільки вона є виявлення світогляду. Більше того, можна сказати, що будь-яка релігія за способом свого здійснення є фактично філософією існування. Але в водночас, як показало ХХ століття, філософія існування може бути винесена зі сфери релігії.

Не можна двічі увійти в одну й ту ж саму річку, так і неможливо двічі пережити філософію існування. Змінюються часи, вдачі, стиль життя, і одночасно змінюються філософія існування.

Від того, яка філософія отримала розповсюдження в суспільстві зараз, залежить існування кожного індивіда. Філософія прагматизму вимагає досягнення успіху – і в суспільстві починають панувати ділові люди, які визначають пануючий стиль існування. Філософія комунізму орієнтована на рівний розподіл – і всі соціальні події пов'язані з досягненням ідеалу рівного розподілу.

Існування суспільства також залежить від того, яка філософія виявляється найбільш дієвою.

Деякі філософії мають буденне походження. Їх виклад важко знайти в академічних виданнях. А тим часом їх зміст переживається кожним з нас безпосередньо. Такою філософією слід вважати філософію споживання. Її сутність елементарна: треба забезпечити споживання, а для цього потрібно

якомога більше забрати у тих, хто впроваджує матеріальні блага. Філософія споживання убивча для кожного, оскільки її рефлексія звернута на первинність мети по відношенню до засобів. Вона виправдовує будь-яке соціальне насильство.

Філософія бізнесу своїм предметом має реалізацію індивіда у справі. Вона виходить з того, що існування є не тільки буттям для себе або буттям для іншого. Водночас воно є існування у справі і для справи. Тому існування – це участь у бізнесі. Бути в бізнесі – означає що-небудь робити, чим-небудь займатися. Але справа, яка робиться, не виконується тільки заради самого себе, вона робиться для того, щоб існувати, тобто для життя. Певне заняття повинне стати джерелом наживи, і лише тоді воно стає бізнесом.

Основне коло питань, які розглядає філософія бізнесу, пов'язане з особливостями ведення справи. Серед них такі питання: як вести справу і як відноситися до власності, що таке виробництво і реалізація, у чому полягають цілі будь-якої справи, що таке накопичення і в чому його призначення тощо. Точніше буде позначити філософію бізнесу як філософію праксису, оскільки вона розглядає питання ведення справи. Філософія праксису – це обговорення того, як виконується справа і що потрібно зробити, щоб вона була успішною. Бізнес – це справа, яка починається з організації, потім йде її виконання, що має певні форми, результати, цілі та призначення тощо.

Основне питання філософії бізнесу: в яких умовах і за яких передумов бізнес зможе стати сенсом існування, інакше, які сенси існування можуть стати підставою для ведення бізнесу. Щодо своєрідності сенсів існування бізнес може бути розмежований на «білий» і «чорний». «Білий» бізнес пов'язаний з реалізацією позитивних сенсів існування, творіння заради добра й загального блага. «Чорний» бізнес, навпаки, побудований на негативних виявах людської натури, таких як пригноблення іншого, нестримне прагнення до насолоди, заперечення всяких етичних меж.

Е. Фромм у своїй книзі «Мати або бути» протиставляє володіння й існування. Володіння чим-небудь він розглядає як безперервну відмову від самого себе в ім'я речі. У володінні річ цілком заволодіває людиною, і вона повністю забуває своє призначення, тим самим зраджує саму себе. Бути, навпаки, означає те, що людина повністю присвячує своє життя реалізації самої себе. Власне, свобода людини можлива тільки тоді, коли своє існування людина розглядає як буття.

Не заперечуючи безумовну правоту цього твердження Е. Фромма, слід зазначити, що в рамках філософії бізнесу спочатку наголошується єдність буття і володіння. Буття неможливе без володіння чим-небудь. По-перше, це володіння самим собою в тілесності. По-друге, буття неможливе без володіння річчю, оскільки сама людина є споживачем речей. По-третє, буття людини полягає в зміні того, чим вона володіє. Буття людини повинне мати відношення до того, що знаходиться поза нею. І саме в навколишньому людина може проявити себе.

Призначення будь-якої справи й речі як її продукту – це турбота про своє існування. Власне зміст буття у створенні благ для себе і для інших. Поза

турбот про себе та інших буття неможливе, оскільки воно стає чистою потенцією. Тому філософія бізнесу це не тільки філософія справи, але й філософія існування. Тобто, філософія бізнесу по суті екзистенціальна філософія. Питання існування в ній розглядаються в тісному зв'язку зі здійсненням справи.

Філософія бізнесу припускає розподіл індивідів на ініціативних, завжди готових зробити що-небудь, на тих, хто не боїться взяти на себе відповідальність і виправдати її, і на тих, хто притягується для виконання певної справи. Вони не так активні, не можуть передбачити всі можливі варіанти, не володіють необхідними особистими якостями для самостійного ведення справи. Між цими двома типами людей немає чітких меж. У значній мірі їх розмитість пояснюється тим, що здібність до ведення справи повинна бути співставлена з рівнем професіоналізму. Чим вище рівень професіоналізму, тим більше шансів успішно вести справу, отже, стати бізнесменом. Якщо рівень професіоналізму достатньо високий, то можуть виявитися такі якості, які в буденному житті ніяк не виявляються.

Протилежність таких типів людей ніяк не означає, що виконавці справи – люди другого ґатунку. Зовсім навпаки. Ініціативна людина має потребу в тих, кого можна повести за собою, кому доручити відповідальну ділянку роботи, і якщо їх не виявляється поряд із ним, то справа не може бути виконана успішно. Модус індивідуального існування кожного унікальний. Тому кожний із нас зацікавлений в іншому, оскільки у нього є такі якості та професіоналізм, який відсутній у тебе.

Що ж таке бізнес у філософському трактуванні? Це така підприємницька діяльність, яка є джерелом споживання, діяльність, що дозволяє що-небудь нажити. Нажити – це значить так організувати своє існування, щоб було на що жити. Щоб саме життя було забезпеченим, і тим самим достатньо повним і впевненим. Нажива – це результат самого існування.

Питання: що залишив кожний, у чому полягає його спадщина? Це далеко не дозвільне питання. Від того, яка відповідь, залежить ставлення до цієї людини й до її близьких. Який внесок зробив для облаштованості свого існування та інших? За рівнем цього внеску одні стають національними героями, а імен інших не пам'ятає ніхто.

Питання про сутність бізнесу тим самим стає питанням про продуктивність існування кожної людини. Питання про кожного конкретно, і про те, наскільки цінні його індивідуальні вияви, тобто результати його справ. Одна справа може прогледувати тільки одну людину, інша – сім'ю, ще інші ж – цілі міста.

Через ведення справи кожний з нас набуває власне обличчя. Вдивляючись у риси людини, ми бачимо те, що вона зробила для всіх, який внесок вона здійснила в облаштованість існування. Набути власне обличчя можна тільки через виконання певної справи. І судити про людину можна тільки по її справах.

Питання для самоконтролю

1. Що таке бізнес? Як співвідносяться між собою поняття «бізнес» та «підприємницька діяльність»?
2. Які характерні ознаки притаманні бізнес-діяльності?
3. Назвіть основні об'єкти та суб'єкти бізнесу.
4. Які види бізнесу Ви знаєте?
5. Як класифікується бізнес залежно від розміру? Чому ця класифікація є важливою з практичної точки зору?
6. Охарактеризуйте сутність та структуру зовнішнього середовища функціонування бізнесу.
7. Яким чином проводиться аналіз макросередовища функціонування бізнесу?
8. Які групи факторів мікросередовища Ви знаєте?
9. Назвіть основні сучасні тенденції, що обумовлюють функціонування вітчизняного бізнесу.
10. Охарактеризуйте поняття «філософія бізнесу».

ТЕМА 2. СУТНІСТЬ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Основні питання лекції:

- 2.1. Проблема управління в Піфагорійському союзі.
- 2.2. Філософські тлумачення управління Сократа.
- 2.3. Класифікація форм державного управління згідно філософії Платона.
- 2.4. Методологічні основи управління в філософії Арістотеля.

2.1. Проблема управління в Піфагорійському союзі

Античність – це особливий період в історії всіх народів Середземномор'я. Він починається у VIII ст. до н. е. з формуванням грецьких міст-держав Спарти, Афін, з піднесенням Карфагена, заснуванням Рима, із проведенням перших олімпіад, а закінчується в V ст. н. е. падінням Західної Римської імперії. Для античності характерне поєднання, співіснування різних політичних і економічних моделей та укладів. В цей час, в різних частинах басейну Середземномор'я було випробувано демократію і деспотію, правління кращих – аристократія і багатих – олігархія, щоб поєднати республіканські та монархічні елементи правління, принципат, військові й адміністративно-бюрократичні системи правління. Економіку античності будували землевласники, раби, торгівці та ремісники.

Основні поняття періоду:

- натуральне господарство – тип господарства, за якого продукти праці виробляються для задоволення власних потреб, а не для продажу;
- рабство – раби на правах молодших домочадців виконують найбільш важкі і непрестижні роботи по господарству. Існували два типи

рабовласницьких господарств: 1) приватна рабовласницька вілла (від лат. *Vicus* – село, селище), яку обслуговує 20-25 рабами. Для ведення спеціалізованого господарства застосовувалася проста кооперація праці, 2) латифундії (від лат. *Latus fundus* – велике маєток), тобто рабовласницькі маєтки плантаційного типу, на яких працювали тисячі рабів;

– свобода заповіту – самостійність та незалежність прийняття заповідачем рішень, що стосуються самого акту заповіту як такого і змісту заповідальних розпоряджень, які не можуть розцінюватися з точки зору справедливості, доцільності, мотивованості та інших критеріїв обґрунтованості прийнятих заповідачем рішень.

У розвитку античної філософії вирізняються три основних етапи.

Перший етап охоплює VII-VI ст. до н. е. Його називають натурфілософським, або рання класика. У центрі уваги філософів того етапу стояли проблеми фізики (природи), Космосу, Всесвіту.

Другий етап – висока класика. Він охоплює V-IV ст. до н. е. В цей період відбувається антропологічний поворот у грецькій філософії – чітко помітна тенденція теми людини в системі інших проблем.

Давньогрецький філософ **Піфагор** (570-497 до н. е), відомий, насамперед, завдяки теоремі Піфагора, засновник Піфагорійського союзу (філософська школа – Піфагореїзм) доводив, що всі суспільні явища визначені світоглядними ознаками, на основі певних філософських трактувань, переконань, ідей, концепцій. Піфагор стверджував, що міжособистісні взаємини завжди ґрунтуються на принципах «панування» і «підкорення». Ці природні процеси можуть мати зовнішні причини, визначені законами, звичаєм, традиціями і внутрішній характер – відчуття переваги однієї людини над іншою. Однак в обидвох випадках, спільними є природні сили, які штовхають людину до управління і підкорення, оскільки з одного боку – відчувають необхідність підкорення своєї волі космічному порядку, а з іншого – змушені протидіяти розпаду енергетичних систем задля збереження і відтворення власного життя.

Піфагорійці, у свій час, вважалися містиками, їхні вчення наповнені символізмом і таємничістю. Однак, сьогодні, знаменита піфагорейська теза: «Все є число» не видається чимсь неосяжним. Усі сучасні інформаційні технології побудовані згідно цієї ідеї, яка трансформувалася в парадигму, а в окремих випадках в – константу і максимум, наприклад, зараз відбувається так звана діджиталізація (оцифрування) усієї доступної людству інформації, відтак і суспільних відносин.

Піфагорійці наголошували на глибинній суті процесів буття і вважали, що керівники повинні мати відповідне надприродне покликання та раціональний склад мислення. Згідно Піфагора – люди не здатні нормально жити, якщо вони не організовані і структуровані певним чином та відсутні ті, хто бере на себе відповідальність за управління суспільством і його структурами. Якщо людина підпорядковується такій особі, то цим самим вона підпорядковується Логосу.

Логос – термін західної філософії, релігії, психології та риторики. З давньогрецької мови буквально означає «слово». Вживається передусім у

значеннях власне слова, науки, закону, надприродного світового розуму (порядку). Часто під логосом розуміється раціональне, логічне знання, яке протиставляється міфу як знанню ірраціональному і прийнятому на віру. У логіці, логос – це здатність робити умовиводи, знаходити причинно-наслідкові зв'язки. У східних філософіях йому аналогічні дао (з кит. буквально – шлях), а також – дгарма (релігійно-філософська категорія «універсального Закону» або «правила» в індуїзмі та буддизмі. Дхарму можна описати як сукупність встановлених норм і правил, дотримання яких необхідне для підтримки космічного порядку (руху атомів, думок, зірок, тощо). Поняттю дхарми важко знайти еквівалент).

Геракліт (544-483 д. н. е.), погоджувався з Піфагором у тому, що управління людьми передбачає наявність у керівника високих моральних (космічних) якостей, а саме: доблесті, інтелекту, благородства. Він чітко стверджував, що управляти суспільством мають аристократи, оскільки – володіють природним і суспільним правом за походженням і відповідним вихованням. Геракліт вважав, що аристократи – це високоякісна верства суспільства, якій з дитинства закладають почуття шляхетності, гідності, орієнтації в суспільних ситуаціях. Ці люди ліпше ніж від представники інших суспільних груп (класів) підготовлені до управління. Аристократи – вже готові керівники, інших ще потрібно довго вчити науці управління. «Для мене, – заявляв Геракліт, – один вартий десяти тисяч, якщо він ліпший». «Ліпшими» давньогрецький філософ вважав представників аристократичних династій.

Геракліт – автор відомих виразів: «Усе плине, усе змінюється» та «Не можна двічі ввійти в одну і ту саму річку (двічі в одну річку не ввійдеш)».

2.2. Філософські тлумачення управління Сократа

Сократ (469-399 д. н. е), давньогрецький філософ і загадковий геній, народився в Афінах. Хоча його батьки не були знатного роду: батько – каменярь і скульптор, мати – акушерка (повитуха), вони забезпечили сина освітою. Перш ніж присвятити своє життя філософії, Сократ протягом багатьох років працював каменярем. Був двічі одружений і мав трьох синів, яким приділяв мало уваги. Кілька разів брав участь у військових кампаніях, захищав рідне місто.

Сократа вважають першим публічним грецьким філософом, який проводив свої філософські заняття не в школах, а на вулицях міста, і для різних соціальних і майнових класів: торговців, солдат, ремісників, аристократів, а також для бідних і безхатченків.

Сократ перший відомий філософ, що звернув увагу не на дослідження суті навколишнього світу, а на пізнання людини («перший антропоцентрист» – вчення, згідно якого в центрі світу – людина). Сократ розглядав людину, перш за все як моральну істоту, а головним предметом своїх бесід робив етичні питання про те, як треба жити. Сократ вважав, що головним завданням філософії є зрозуміння людиною самої себе, своєї душі, вчинків, а вже потім – пізнання світу. Найвідоміші його учні та послідовники: Антисфен, Аристипп,

Ксенофонт і Платон. Критичне мислення, вільнодумство Сократа, його погляд на особистість і суспільство, сприяли загальному натхненню та ентузіазму, однак спричинили невдоволення серед консерваторів та духовенства, які в остаточному підсумку й довели його до суду та страти. У 399 р. д. н. е. відбувся судовий процес, на якому 70-ти річний Сократ був визнаний винним в тому, що він «відмовляється визнавати богів, визнаних державою», і «розбещує молодь».

Йому було запропоновано сплатити штраф або бути вигнаним з міста, проте він відмовився, посилаючись на те, що таким чином визнав би провину. Тому суд постановив привести страту в дію: Сократу дали випити чашу з отрутою.

Відомі афоризми Сократа:

- Будьте тим, ким хочете бути.
- Будь-якими засобами одружіться: якщо у вас буде чудова дружина, ви станете щасливим; якщо погана – станете філософом.
- Єдина справжня мудрість знаходиться в знанні того, що ви нічого не знаєте.
- Єдине хороше – це знання, а єдине зло – невігластво.
- Заговори, щоб я тебе побачив.
- Задоволеність – це природне багатство, надмірна розкіш – це штучна бідність.
- Знання кращі за багатства, адже одне скороминуще, а інше – вічне.
- Знання не є розум.
- Знати – це усвідомлювати, що ви нічого не знаєте. У цьому є суть істинного знання.
- Іноді ви зводите стіни не для стримування людей, але для того, щоб побачити, хто наважиться їх зруйнувати.
- Мудрість починається з подиву.
- Навчання – це розпалювання полум'я, а не наповнення ємності.
- Пізнай самого себе.
- Силою можна нажити ворога, але не друга.
- Сильні уми обговорюють ідеї, посередні уми обговорюють події, слабкі ж уми обговорюють людей.
- Те, що ми знаємо, – обмежено, а що не знаємо, – безмежне.
- Той, хто не задоволений тим, що має, не буде задовольнятися і тим, що хотів би мати.
- Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти.
- У справжньої дружби немає ніякої різниці між давати і брати.
- Хто хоче – шукає можливості, хто не хоче – шукає причини.
- Щоб знайти себе, пізнавайте себе.
- Я знаю тільки те, що нічого не знаю.
- Я не афінянин, не грек, я громадянин світу.
- Як багато є на світі речей, які мені не потрібні.
- Яка людина, будучи рабом задовольнений, не зіпсує свого тіла і душі.

Сократ нічого не писав. Про його погляди ми знаємо від його учнів – Ксенофонта і Платона. Вихідним пунктом філософії Сократа було положення:

«Я знаю, що нічого не знаю». Суттю цього положення є твердження, що чим більше людина знає, тим ширші її горизонти, тим більше вона розуміє проблем, які вимагають свого вирішення.

Для Сократа важливим було не стільки відкриття законів буття, а перш за все вивчення поведінки людей в різних ситуаціях, щоб навчити їх жити добродібно. Жити по-людському, вважав він, – це діяти так, щоб не зробити боляче іншому, і, разом з тим, це цілеспрямованість, вміння не відступати від своєї мети. Людина повинна знати, що мета тоді може бути успішно реалізована, коли вона співпадає з загальною метою, яку поставило перед собою суспільство. Слід мати на увазі, зазначав Сократ, що на всіх рівнях існує певна ієрархія (грец. *ἱεράρχία*, від *ἱερός* – священний, та *ἀρχή* – влада – поділ на вищі й нижчі посади, чини; суворий порядок підлеглих нижчих щодо посади або чину осіб вищим) цілей.

Отже, під час будь-якої ділової транзакції – в торгівлі, на виробництві і т. д., потрібно спочатку ретельно визначити, як і наскільки її ціль (мета) відповідає інтересами організації (фірми), групи (інституту), а інтерес останніх – інтересам суспільства в цілому.

Сократ вчив, що причина зла – у невігластві (браку знань та інформації; необізнаності) людей. Він був переконаний, що якби всі були освічені, виховані, зла було б значно менше. Адже той, хто досягає успіху нечесними шляхами сьогодні, повинен знати, що це рано чи пізно буде виявлено і він зазнає покарання в сфері права чи моралі.

Сократ рішуче повертає філософські дослідження від вивчення Космосу (природи) до людини як духовної істоти. «Пізнай самого себе і ти пізнаєш світ» – такою є головна теза сократівської мудрості. Такі знання можна здобути в практичній зустрічі умів. Сократ принципово відмовляється від записування своїх думок, вважаючи дійсною сферою знання, мудрості живу бесіду з опонентами, живу полеміку. Саме він ввів поняття «діалектика» (вміння вести бесіду, сперечатися).

Досліджуючи проблематику людини, він ставив питання таких характеристик, як «мужність», «розсудливість», «доброта», «краса» тощо. Суперечності у відповідях співрозмовників, на які вказував Сократ, свідчили про неможливість сформулювати спільний зміст понять та існування конкретно-індивідуальних значень. Проявляючи неможливість пізнання загальної істини її відносність та суб'єктивність (наприклад, чим є «краса» у розумінні красива дівчина, ваза, краєвид, свиня і т. д.), Сократ фіксує нову для філософії проблему, визнаючи: «Я вічно блукаю і не знаходжу виходу».

Етичні погляди Сократ сформулював у трьох ключових тезах:

1. *Благотворення для людини є чеснота.* На відміну від софістів, які вважали, що розуміння чесноти є одне у жінки, інше в чоловіка, одне в літньої людини, інше в молодій, Сократ рішуче виступив проти такої релятивістської інтерпретації об'єктивного змісту понять. Він вважав, що справедливість, відвага, панування над своїми пристрастями і т. д. є, поза всяким сумнівом, характерним для всіх людей незалежно від віку, статі, освіти.

2. *Чеснота тісно пов'язана зі щастям і вигодою.* Разом з тим, вигоду Сократ розглядав не в індивідуальному, утилітарному значенні, а як добро, яке приносить щастя не тільки окремій людині, але і суспільству в цілому.

3. *Чеснота є вираженням рівня знання.* Всяке зло є результатом неусвідомлених дій, незнання суті справи. Неосвічений управлінець більше приносить зла, ніж користі. Його дії непередбачені, думки хаотичні, алогічні, їх важко визначити через зміст загального.

Зазначимо, що концепція чеснот була чітко визначена у Давньому Римі у такому переліку:

– *Auctoritas* – «духовний авторитет» – відчуття власного соціального стану, побудоване на досвіді, благочесті та діяльності. Вважалась необхідною для здатності магістрату для забезпечення дотримання законності та порядку.

– *Comitas* – «гумор» – легкість манери, ввічливість, відкритість і дружелюбність.

– *Constantia* – «наполегливість» – військова стійкість, а також загальна розумова і фізична витримка перед лицем труднощів.

– *Clementia* – «поблажливість» – великодушність, м'якість і лагідність, здатність забувати колишні провини.

– *Dignitas* – «гідність» – почуття гідності, особистої самоповаги і власної вартісності.

– *Disciplina* – «дисципліна» – вважається необхідною для військової майстерності і переваги, також асоціюється із слідуванням правовій системі, виконанню громадянських обов'язків.

– *Firmitas* – «завзятість» – сила духу і здатність йти до мети без коливань.

– *Frugalitas* – «ощадливість» – дотримання економії та простоти у житті, без скупості.

– *Industria* – «працьовитість» – важка праця.

– *Virtus* – «мужність» – доблесть, перевага, сміливість, характер, гідність.

«*Vir*» з латинської означає «людина».

– *pietas* – Ревність (Побожність).

– *gravitas* – Серйозність.

– *religio* – Благочестя (Релігійність).

Також християнські вчення і догми закликають дотримуватися чеснот в порядку святості та уникати протилежних їм смертними гріхами:

– Доброчесність (лат. *castitas*) – Хтивість (лат. *luxuria*).

– Стриманість (лат. *frenum*) – Ненажерливість (лат. *gula*).

– Щедрість (лат. *caritas*) – Захланність (лат. *avaritia*).

– Старанність (лат. *industria*) – Лінивість (лат. *acedia*).

– Терплячість (лат. *patientia*) – Гнів (лат. *ira*).

– Лагідність (лат. *humanitas*) – Заздрість (лат. *invidia*).

– Смиренність (лат. *humilitas*) – Гординя (лат. *superbia*).

У найзагальнішому визначені нам відомі такі три теологічні чесноти: Віра; Надія; Любов.

Управління людьми, вчив Сократ, є «царське мистецтво». До нього можна допускати лише тих, хто оволодів основами усіх знань, добре вихований, має схильність до керівництва, визначається чеснотами. Справжніми царями й іншими правителями є не ті, хто тільки носить ознаки царської влади або вибраний собі подібними, чи згідно жеребкування, чи добився влади насильством, а ті, хто хоче і вміє управляти відповідно до загальноприйнятих норм і принципів не тільки в умовах конкретно взятого суспільства, але і людства в цілому.

Управлінець, вчив Сократ, може бути різного рівня – від керівника групи з кількох осіб до управителя провінцією і навіть царством, але загальною рисою всіх рівнів і рангів повинна бути доброчесність, вміння критично оцінити самого себе, прагнення до здійснення всезагального блага. Сократ був першим, хто виходячи з поняття загального, проголосив принцип універсального управлінського процесу.

2.3. Класифікація форм державного управління згідно філософії Платона

Платон (427-347 д. н. е.) вперше в історії філософії зробив спробу здійснити класифікацію форм державного управління. Праці Платона – 35 діалогів і 36 листів – збережено до нашого часу і містять майже вичерпну інформацію про всі сфери його філософії.

Платон з боку батька походив з царського роду: був нащадком царя Кодра, а матір з роду Солона. Коли Платону виповнилося 20 років, він познайомився з Сократом, став його відданим учнем, сократівське бачення суспільного буття пронизує майже всі його діалоги.

В своїх працях, а особливо, в «Державі» і «Законах», Платон створює образ ідеальної держави. Управління, вважав він, є привілеєм людей освічених, які оволоділи висотами наукового пізнання, знають причини поведінки людей в господарському (економічному) і соціальному житті полісу, на основі знань вміють передбачити майбутнє.

Люди неосвічені, демос у вузькому сенсі слова – вільне населення давньогрецьких міст-держав (полісів), не здатні оцінити ні себе, ні своїх близьких, відсутність необхідних знань не дозволяє їм зробити погляд в майбутнє. Представники демосу – оратори-демагоги здатні витіснити з управлінських структур афінську аристократію, яка не вміє, а іноді принципово не хоче керувати (маніпулювати) неосвіченою, податливою на емоції і нерозсудливі чини юрбою.

Суспільство в державі, згідно Платону, повинно бути розділене на 3 стани (класи): 1) філософів, 2) воїнів, 3) ремісників і землеробів. Найліпше управляти державою можуть філософи. Саме вони володіють всіма знаннями, політ їх думки відповідає широті і багатоманітності в управлінському процесі. Життя свідчить, писав Платон, що кожна людина найкраще заангажована в певному виді діяльності. І вона повинна займатися власною (своєю) справою, а не братись за всі види діяльності. Землероб, говорив він, не буде братись за

виготовлення плуга, для цього є коваль, який це зробить значно ліпше. Це ж саме стосується і будівельника, і шевця, і ткача тощо. Але вміння майстерно зробити плуг, мотику, лопату, збудувати будинок і т. д., писав Платон, ще не означає, що людина зможе з таким же самим успіхом управляти суспільними процесами.

Майстерність ремісника – це майстерність людини фізичної праці, тоді як управління державою, суспільними процесами вимагає активної діяльності розуму, напруги всіх духовних зусиль. Платон рішуче стверджував, що хоч ремісники і землероби є вільними людьми, але вони є суб'єктами фізичної праці і тому не можуть управляти ніякими структурами в суспільстві і державі.

Воїни, в ідеальній державі Платона, повинні бути звільнені від всяких інших обов'язків, окрім захисту держави. В працях мислителя воїни – це загартовані, добре навчені військової справи люди, які виховані в умовах строгої дисципліни. Жити вони повинні громадою, спільно харчуватись і мати спільних друзин.

Землероби і ремісники, згідно з Платоном, повинні сумлінно працювати в сфері матеріального виробництва.

Найкращим засобом встановлення одноступінності, вважав Платон, є спільна власність певних груп вільних людей (ремісників, купців, торгівців і т. д.) на землю, будинки і т.д. Тільки приватна власність колективу одноступінців може протистояти силі рабів.

Приватну власність філософів і воїнів, писав Платон, слід ліквідувати: філософів вона буде відволікати від мислення (роздумів) і управління, а воїнів – від служби. Якщо воїни стануть приватними власниками, тоді вони із сторожових псів, які захищають місто-поліс, перетворяться на ненаситних вовків. Все, що їм необхідне, вони повинні отримувати від держави в достатку. Приймати золото або срібло і навіть доторкатись до благородних металів їм слід категорично заборонити, щоб їм навіть думка не прийшла в голову придбати ці цінності.

Важливою рисою платонівської ідеальної держави є виховання громадян. Програма виховання повинна розроблятися таким чином, вважав він, щоб вона була однаковою для всіх виховних закладів. Під впливом суспільно-політичних настроїв Спарти, де збереглися пережитки матриархату і жінки часто займали високі керівні посади в суспільстві, Платон приходив до висновку, що в містах-полісах юнаки і дівчата повинні отримувати однакове виховання і освіту з тим, щоб мати рівні стартові можливості для управління суспільством і його підрозділами.

Розробляючи вчення про ідеальну державу, грецький мислитель зазначав, що такою може бути та держава, де при владі аристократія. Це мудрі, добрі, шляхетні керівники. Гіршою формою правління є **тімократія** (або тимархія), де керівництво державою здійснюють герої. Це люди честі, відваги і сили. Для них багатство є предметом зневаги. Нижчою формою управління державою стосовно тімократії є **олігархія**. Це влада багатих людей. Вона не є тривкою, тому що «багаті спочатку придумують собі витрати, порушують закони, яким не підкоряються ні вони, ні їх дружини...». В державі, де керує олігархія, все

приспосовується до влади грошей. Розбещені менталітетом олігархії, громадяни такого суспільства «чим вище ставлять гроші, тим нижче – чесноти».

Ще гіршою формою державного управління, вважав Платон, є **демократія**. Це така форма, де панує безмежна свобода і відсутня шана до старших за віком і посадою. А найгіршою формою управління є **тиранія**. Тиран спирається, як правило, на рабів і «найгірших людей». Він «...в перші дні і години свого правління усміхається і обнімає всіх, з ким зустрічається, не називає себе тираном, обіцяє багато взагалі і конкретно, звільняє від боргів, народові і близьким до себе роздає землі і вдає з себе милостивого і лагідного до всіх...».

Тиран, зазначає Платон, постійно потребує поклоніння, він підозрілий і мстивий. Всюди він вбачає змову, ворогів. «Тому тиран, – писав Платон, – якщо хоче втримати владу, повинен наполегливо знищувати всіх тих, аж поки в нього не залишиться ні ворогів, ні друзів...».

В праці «Закони», яка написана Платоном пізніше «Держави», проект ідеальної держави дещо модифікований. Як і в «Державі», мислитель великого значення надає приватній власності, але вона повинна бути обмежена державою. Земля є власністю держави. Щоб у ній не було перенаселення, «зайвих людей» слід відправляти в далекі грецькі колонії, обживати нові землі. Всі будинки теж повинні бути у власності держави, і надає вона їх тим, хто їх потребує. Ті, хто працює фізично, знову, як і в «Державі», наголошує Платон, не повинні допускатись до керівництва. На чолі держави в «Законах» вже не мудреці-філософи, а старійшини. З старійшин вибирається правитель держави, для якого слід встановити віковий ценз – 50 років. В «Законах» вже немає спільного харчування воїнів і спільних дружин. Від змісту «Законів» віс суворістю, регламентацією всіх сторін життя громадян ідеальної держави.

Найменше порушення регламентованого буття передбачає для людини суворі покарання. Завдання управлінця всіх рівнів у суспільстві – боротись зі всякими новаціями, стверджуючи одноманітність в житті спільноти, виховувати у людей почуття самопожертви в ім'я держави, що є вищим проявом їх самовдосконалення.

Правда, самопожертва в ім'я держави була необхідна для її правителів і воїнів. Для ремісників такі ригористичні норми були зняті, адже ж цей стан і не був зобов'язаний до духовного самовдосконалення. З грона цих людей керівники не набирались, тож і вимоги до них були відповідно занижені.

Суспільним класам у державі, вважав Платон, відповідають ті ж самі чесноти, що і частинам душі: чеснотою правителів є мудрість, воїнів – мужність, ремісників – панування над собою. Коли кожен зі станів сумлінно виконує свої обов'язки, дотримується принципу одноманітності, в державі панує гармонія, вона розквітає, всі члени суспільства щасливі і спокійні.

Ідеальна держава Платона заснована на ідеальному принципі: індивіди підпорядковуються державі, а держава керується загальнолюдськими, загальноприйнятими нормами. Разом з тим, реалізація цього принципу повинна забезпечуватися жорстко і цілеспрямовано. Можна допустити, що ідеальна держава Платона є втіленням тоталітаризму (лат. totalitas цілісний – той, що

охоплює усе загалом) – система державно-політичної влади, яка регламентує усі суспільні та приватні сфери життя людини-громадянина і не визнає автономії від держави таких недержавних сфер людської діяльності як економіка і господарство, культура, виховання, релігія) у сучасній інтерпретації.

Відомі афоризми Платона:

– Бог в нас самих.

– Будь-яка істинна наука, відлучена від правди та іншої благодаті, то не наука, а лукавство.

– В деспотичному суспільстві кожна людина стає деспотом.

– «Чи не відаєте, що міра слову – не мовець, а слухач?»

– Велику владу приймати – великий належить розум мати.

– Воля – цілеспрямованість, поєднана з правильним міркуванням...

– Діти і старі однаково безпам'ятні: ті – зростаючи, ці – знемагаючи.

Що є пам'ять? Утримання баченого і почутого, пригадування їх спомином називається.

Тому тупі пам'ятливі, а розумні добру мають пам'ять.

– Дружба – це одностайність відносно прекрасного і справедливого.

– З демократії народжується тиранія

– Людина – іграшка бога. Цьому їй треба слідувати. Треба жити граючи.

– Муж розумний і мудрий хай не відступить од влади. Беззаконня є розумного віддалити, а беззаконного наблизити. Нерозумні ті, що злою владою володіють.

– Люто є і гірко, як злі добрими володіють, а нерозумні – розумними.

– Музика дає душу всесвіту, крила розуму, політ уяві і життя всьому.

– Не в тім убогість, коли добро зменшиться, а в тім, що жадоба збільшується.

– Одним з покарань за пасивність в політиці є те, що в кінці всяка сволота приходиться до влади.

– Основою кожної мудрості є терпіння.

– Початок знання – розуміння невігластва свого, а ми, не відаючи нічого, вважаємо себе всезнавцями.

– У своїх лихах люди прихильні звинувачувати долю, богів і все, що завгодно, але тільки не себе.

– Філософія є найвищою музикою.

– Чесний той, хто нічого неправдою не творить. Чесніший же удвічі той, хто сваволі не допустить неправду творящих. Той одного вінця достойний, а цей – багатьох.

– Я б навчав дітей музики, фізики та філософії; але найголовніше музики, тому, що музика і всі інші мистецтва є ключем до навчання.

– Якщо шлях тривалий, не дивуйся: заради великої мети треба його пройти.

2.4. Методологічні основи управління в філософії Арістотеля

Арістотель (384-322 д. н. е.) народився в місті Стагіри. Його батько був придворним медиком македонського царя Амінти. В 17-річному віці Арістотель прибув до Афін, вступив в Академію Платона, де і формувались погляди цього енциклопедичного мислителя, багато думок якого не втратили своєї актуальності і сьогодні.

В 343-342 рр. до н. е. він був запрошений македонським царем Філіппом II вчити мудрості його сина Олександра, майбутнього видатного полководця та імператора. Коли Олександр став царем, Арістотель повернувся в Стагіри, а в 335 р. до н.е. – в Афіни, де створив свою школу під назвою Ліцей.

Згідно з арістотелівським вченням про форму і зміст, матерія – це те, з чого створюється «щось», тоді як форма – це сприйняття цього «щось» в певних кількісних вимірах, це те, що індивідуалізує матерію. Все, що матеріальне, не має ніякої цінності і абсурдне без форми, вважав грецький мислитель. Тож і людина стає собою, коли вона, як і її подібні, організована в якусь спільноту (форму). «...Людина, – писав він в «Політиці», – по природі своїй – істота політична...»

А «держава виникає заради потреб життя, але існує вона заради досягнення загального добра». Це така ж організація, стверджував Арістотель, як і сім'я, сільська спільнота тощо, проте держава, як більш загальне, стоїть попереду сім'ї, сільської спільноти. Людина може жити тільки в певній організації і, зокрема, в такій великій, як держава, де чітко визначені місця кожному. Навіть найменша організація передбачає пана і раба, чоловіка і жінку, батька і дітей, а в кінцевому рахунку – керівника і підлеглого. «Влада пана над рабом є свого роду наука, споріднена з наукою організації сім'ї, державою і царською владою...».

Як і Сократ, Арістотель вважав, що керування людьми на різних рівнях є мистецтвом. Це мистецтво набувається з роками і досвідом. Але до управління людьми здатні не всі. «Вже з моменту свого народження, деякі... відрізняються тим, що одні з них призначені до підпорядкування, інші до керування». Чим вищий інтелект підлеглих, зазначав Арістотель, тим більшого вміння управляти вимагається від керівника. Особливо це важливо в управлінні вільними (не рабами) людьми. Керівник, поставлений зверху або вибраний членами організації, повинен якби уособлювати в собі вміння, інтелект, справедливість кожної конкретно взятої людини.

Арістотель був мав таке переконання: – «Між іншим, користь, яку ми маємо від домашніх тварин, мало чим відрізняється від користі, яку приносять раби; і перші і другі своїми фізичними силами надають нам допомогу в задоволенні наших потреб». Отже управління рабом, вимагає тільки зовнішніх навичок. Людині тут не потрібно включати психологічні зусилля чи інтелект. Інша справа, коли управління здійснюється на рівні вільних громадян, тим паче держави чи її підрозділами.

Відомі афоризми Арістотеля:

– Одні накопичують, ніби житимуть вічно, інші тратять, ніби от-от помруть.

– Щедра людина – це та, хто дає відповідній людині відповідну річ в відповідний час.

– Розум полягає не лише в знаннях, але й у вмінні застосувати ці знання на ділі.

– Не було ще жодного великого розуму без домішки безумства.

– Коріння освіти гіркі, але плоди солодкі.

– Егоїзм полягає не в любові до самого себе, а в більшій, ніж потрібно, ступені цієї любові.

– Риторика – це здатність знаходити можливі способи переконання відносно кожного даного предмету.

– Ясність – головна ознака мови гідності.

– Друг – це одна душа, що живе в двох тілах.

– Друг всім – нічий друг.

– Звичка – друга натура.

– Владарює над пристрастями не той, хто зовсім утримується від них, але той, хто користується ними так, як управляють кораблем чи конем, тобто направляє їх туди, куди потрібно і корисно.

– Благо – одне з наріжних понять філософії моралі, визначає те, що є кращим і гідним вибору. Благо завжди і всюди залежить від дотримання двох умов: правильного встановлення кінцевих цілей і знаходження відповідних засобів для цього.

– Платон мій друг, та істина дорожча. Як Сократ та Платон, Арістотель вважав, що лише формального призначення на посаду – недостатньо. Людина повинна бути освіченою, добре вихованою, мати хист до керівництва.

Велика увага в філософії Арістотеля надається формам управління державою. Ці форми, вважав мислитель, можуть бути «правильними» і «неправильними». Правильними є: **монархія** – коли при владі одна людина, яка управляє, виходячи із загального блага, дбаючи про добро всіх підлеглих; **аристократія** – управління, яке здійснюється небагатьма, знову ж таки в інтересах загалу, і, нарешті, **політія** – коли управлінцями є представники більшості населення міста-поліса. «Правильним» формам відповідають «неправильні». «Неправильними» вони є тому, що в них, з різних об'єктивних причин, відбувається «відхилення». Відхиленою від монархічної форми управління є *тиранія*, від аристократичної – *олігархія*, від політії – *демократія*. По своїй природі тиранія, зазначав Арістотель, – це та ж сама монархічна влада, яка однак використовується в особистих інтересах правителя; «олігархія дотримується інтересів заможних класів, демократія – інтересів неімущих класів; загального ж блага ні одна з цих відхилених форм державного устрою не має». Найгіршою серед «відхилених» форм управління Арістотель вважав тиранію.

Форми управління державою, згідно з Арістотелем, визначаються рівнем впливу в суспільстві багатих і бідних. В тому суспільстві, де громадянську

думку визначають багаті – управляє олігархія, а там, де ініціатива формування поглядів належить біднякам – демократія.

Як і Сократ, Геракліт, Платон та ін., Арістотель стверджував, що вільні люди, якщо вони займаються фізичною працею, не можуть вважатись громадянами грецького суспільства. Фізична праця – це справа рабів і ремісників. Фізичними навантаженнями громадяни можуть себе обтяжувати тільки в години гімнастикування, спортивних змагань тощо.

Дещо осторонь від економічних проблем, в поглядах Арістотеля, стоїть питання суб'єктів управління, яких вибирають на посади за їх чесноти. Це аристократи. Вони чесні, шляхетні, розумні, але управління людьми завжди дає блага людині, навіть у тому випадку, коли управлінець від них намагається триматись осторонь. Та в певний момент, з накопиченням цих благ, зовні непомітно навіть для себе, представники аристократії «відхиляються» і переходять в стан олігархії.

Кожна форма управління, вважав Арістотель, спирається на принципи, якими керуються в своїй діяльності управлінці. Так, наприклад, коли при владі аристократія – її принципом діяльності є утвердження доброчесності, олігархія – багатства, демократія – свободи. Тільки принцип, яким керується аристократія, стверджував Арістотель, є благом для суспільства. Олігархічне управління перетворює суспільство у ринок, де ніхто ні про що не думає, окрім гонитви за грошима. Принцип свободи в демократії розглядається як потенційне безладдя, тому демос не знає межі кінцевого і безкінечного.

В основу системи управління, вважав Арістотель, слід покласти принцип «середини». Кожна людина, писав Арістотель, має душевні пориви. Вони троякого виду: 1) афекти, 2) здатності (здібності), 3) набуті властивості. «Афектами, – писав він, – я називаю гнів, пристрасть, страх, відвагу, заздрість, радість, дружбу, ненависть, бажання, співчуття – одним словом, все те, що сприяє задоволенню чи стражданню. Під здібностями я розумію те, що містить в собі причину, завдяки якій ми маємо ці афекти, наприклад, завдяки чому ми здатні відчувати гнів або смуток, жаль. Набутими властивостями душі я називаю ті, яким чином ми ставимося до афектів, наприклад до гніву: якщо ми піддаємося йому повністю, або мало, то ми чинимо погано; якщо ж ми дотримуємося середини, то це є добре...» Дотримання принципу середини повинно бути в усіх сферах людської діяльності, зазначав Арістотель в праці «Етика Нікомаха», написаній для сина.

Принцип середини в стосунках з людьми дозволяє суб'єкту завжди виглядати витриманим, в міру вимогливим і поблажливим до оточуючих, керувати своїми афектами, непомітно для оточуючих.

Через призму «середини», Арістотель розглядає управління на рівні держави. Такою «серединою», поєднанням олігархії і демократії є політія. Саме така форма управління, вважав мислитель, найбільше сприяє спокою в суспільстві. Ні монархія, ні олігархія, ні демократія «... не є тривкими, сталими. Як би там не було, демократичний устрій містить в собі більшу безпеку і менше приводить до внутрішнього обурення, ніж олігархічний устрій».

В олігархії закладені зародки двоякого роду чвар: чвари олігархів один з одним і, крім цього, незгоди з народом; в демократії ж зустрічається один вид обурення – саме обурення проти олігархії; сам народ проти себе – і це слід підкреслити – бунтувати не буде”. Тому найкращою формою управління є саме політія, яка «...базується на пануванні середнього елемента, стоїть ближче до демократії, ніж до олігархії». Політія «... з усіх згаданих нами форм державного устрою, – наголошував Арістотель, – має найбільшу безпеку». Безпека і спокій громадян у суспільстві, повторював слідом за Платоном Арістотель, є найбільшим благом для всіх людей, незалежно від того, до якого стану вони належать.

Якщо людині нічого не загрожує, її дії виважені, вона з задоволенням спілкується з іншими людьми, не боїться за наслідки необачних, ненавмисних чинів, хоч їх допускає значно менше, ніж в умовах невпевненості, страху. Завдяки «середині», стверджував мислитель, більш дієвими є закони, людянішими – моральні норми.

Стародавній Рим не сформулював якихось оригінальних філософських поглядів стосовно науки управління. Найбільш відомі на той час такі римські мислителі, як: Ціцерон (106-43 до н. е.), Лукрецій Кар (біля 99-55 до н. е.), Саллюстій (86-34 до н. е.), Сенека (біля 4 до н. е.-65 н. е.), Марк Аврелій (121-180 н. е.) та ін., не займались розробкою, філософських принципів, які могли б стати світоглядною і методологічною основою науки управління. Вони, коли вирішували якісь проблеми, пов'язані з управлінням суспільства та його структурами, користувались, як правило, тими положеннями, які були сформульовані представниками грецької філософії.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте соціально-економічні відносини людей в добу Античності.
2. Які головні управлінські концепції у філософії Піфагора?
3. Хто такі «піфагорійці» і що таке Піфагорійський союз?
4. Що таке «логос» і як він співвідноситься з «логікою»?
5. Хто повинен управляти суспільством згідно Геракліта?
6. У чому суть антропоцентричної філософії Сократа?
7. Які етичні погляди Сократа?
8. Які чесноти визнавали у Давньому Римі?
9. Назвіть афоризми Сократа.
10. Який повинен бути поділ суспільства згідно Платона?
11. Які існують форми правління згідно Платона?
12. Назвіть афоризми Платона.
13. У чому суть управління людьми згідно Арістотеля?
14. Назвіть «правильні» і «неправильні» форми правління згідно Арістотеля.
15. У чому суть «середини» у філософії Арістотеля?

ТЕМА 3. ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ У ФІЛОСОФІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ ТА ВІДРОДЖЕННЯ

Основні питання лекції:

3.1. Роль християнства в управлінні суспільством в часи Середньовіччя.

3.2. Секуляризація управлінських функцій в філософських поглядах мислителів Відродження.

3.1. Роль християнства в управлінні суспільством в часи Середньовіччя

Поняття «середньовіччя» з'явилося в Італії у XIV-XVI ст. у середовищі істориків і літераторів, прогресивних людей свого часу. Вони схилилися перед культурою Стародавньої Греції і Стародавнього Риму, намагалися відродити її. «Середньовіччям» вони назвали час між античністю і своєю епохою. Надалі в науці закріпився розподіл історії на стародавню, середньовічну і нову. Середньовіччя в сучасній періодизації всесвітньої історії охоплює час від краху Західної Римської імперії в V ст. до епохи Великих географічних відкриттів (XV-XVI ст.), причому повне панування саме середньовічного типу культури в Європі зв'язують не з усім періодом, а з V-XIII ст. Згодом в Італії зародилася перехідна культурна епоха – Відродження, що охоплює кінець Середньовіччя і початок Нового часу.

Оскільки Римська імперія зазнала краху під натиском варварів (германських племен), то на її руїнах створили низку держав. Разом появою перших національних держав розширювався і вплив християнської релігії. В 496 р. прийняли християнство франки, ще раніше, в 300 р. наступила християнізація Британії. Християнство не тільки розширювалось, але і розвивалось внутрішньо, формувало нові погляди на світ.

Після падіння стародавньої культури Греції і Риму пройшло декілька століть, аж поки не з'явилися нові філософські школи. Особливістю середньовічної філософії було те, що хоч і ділилась вона на цілий ряд напрямків, але розвивалась виключно в руслі християнства, вийти з якого було неможливо, мало того – небезпечно.

Зазначимо, що на тогочасні християнські доктрини істотного впливу не мали ні релятивістські погляди (згідно з християнським вченням Бог є буття абсолютне і аж ніяк не відносне), ні матеріалістичні погляди (Бог не може бути матеріальною субстанцією), ні моністичні позахристиянські концепції (Бог є буттям іншого виду, ніж його творіння), ні сенсуалістичні погляди (Бога і душу у всій величчї почуттям пізнати неможливо) і т. д.

Як і антична, середньовічна філософія була розділена на величезну кількість шкіл, але, на відміну від античності, ці школи не збагатили філософію новими думками, концепціями.

Середньовіччя сформувало новий тип культури, нове бачення світу взагалі і суспільства зокрема. Доктрини Середньовіччя в цілому не відкидали

філософської спадщини античності, вони були їх продовженням, але саме настільки, наскільки цього вимагала феодальна дійсність.

Могутність середньовічної церкви спричиняла залежність від неї сфер тогочасного суспільства. Засада першості релігійних сфер життя стосовно світських визначала напрямок духовного життя епохи, захист феодальних суспільних структур; формувала теологічне розуміння місця індивіда в суспільстві, впливала на створення релігійно-філософських основ науки управління.

В VII ст. ці основи спробував сформулювати єпископ з Севільї **Ісидор**. В своїх працях він синтезував усе, що було йому відоме в царині науки управління античності, для потреб католицизму. Ісидор вважав, що управлінець всіх рівнів повинен керуватись системою законів, побудованою на основі строгої ієрархії: а) *закони божі*; б) *загальні (державні) закони*; в) *людські (моральні) закони*. Людина, вчив він, є істота земна, вона мусить бути лояльною стосовно керівників, які над нею поставлені вищою владою, але і керівник, і підвладний повинні постійно мати на увазі, що все, що є на землі і на небі, підлягає волі божих законів. На землі ці закони репрезентують Папа римський і духовенство.

Праця управлінця, писав Ісидор, – це постійний контакт з людьми. З одними він домовляється про поставки сільськогосподарських продуктів, з іншими вирішує торговельні проблеми, ще з кимсь визначає напрямки духовної діяльності населення певного селища чи міста. Управління може здійснюватися, зазначав Ісидор, безпосередньо власником підпорядкованого йому селища чи міста і через спеціально навчених і визначених для цього людей – управителів.

Людина, яка безпосередньо управляє власним маєтком, керується в своїй діяльності, як правило, загальними законами, час від часу звіряючи їх зміст з законами божими.

Слідування людським законам визначається рівнем християнських етичних засад власника. Коли суб'єктом управління є людина, визначена даним власником, їй слід керуватись не тільки божими і загальними законами, але і людськими. Власник маєтку, судна, торговельного дому і т. д., визначаючи людину, яка повинна управляти його майном і людьми, повинен мати на увазі, що управитель мусить на основі людських законів знайти спільну мову з працюючими, одночасно не порушуючи божих і загальних законів.

Відомо, що в середньовіччі безпосереднє управління маєтками дворяни здійснювали зрідка – всі справи вів управитель. І це не було примхою часу чи власника. Суспільне життя Середньовіччя чітко регламентувалося релігійно-філософськими принципами, сформованими отцями церкви та їх послідовниками. Теолог з Ліону єпископ **Асцелін** проголошував: «Божий дім є єдиним, одночасно поділеним на три частини, де одні моляться, другі воюють, а треті працюють». Єпископ витлумачував, що ті, що моляться, це – духовенство. Воно на вершині суспільства. На нижчому щаблі дворянство і, нарешті, – третій стан.

Розвиток науки управління в Середньовіччі йшов в руслі загальнотеоретичних положень теології і охоплював, в основному, «верхні» поверхи управління. Це було викликано тим, що до XII ст. в країнах Європи мало місце суперництво між світськими і церковними владиками. Якщо в Київській Русі князь, посилаючись на візантійську традицію, з самого початку впровадження християнства на Русі зайняв домінуюче становище стосовно Церкви, то зовсім інша ситуація була в Центральній і Західній Європі, де світські монархи намагались довести, що саме вони, а не Папа, повинні бути беззастережними володарями в своїх країнах.

В другій половині XIII ст. папство через чисельне духовенство та офіційні документи з Риму наполегливо доводило до широких мас думку про те, що Папа може управляти не тільки релігійним життям, але і світським. Згідно папських документів, світським владикам відводилась роль «адміністраторів, але з милості апостольської столиці». Папа Бонафатій VIII взагалі оголосив, що імператори і королі є високопоставленими, але, з висоти папського престолу, звичайними собі виконавцями влади Папи. В дискусії з французьким королем Філіпом Красивим Папа доводив, що, полемізуючи з святим престолом, король тим самим вже ініціює полеміку між собою і його васалами. А це вже небезпечно не тільки для монарха особисто, але і для цілісності держави. «Я є Папою, я є і імператором», – стверджував Боніфатій VIII.

Позиція Папи постійно зміцнювалась. І неабияку роль в цьому зіграло вчення середньовічного схоласта, видатного релігійного філософа XIII ст. **Фоми Аквінського** (1224-1274). В працях «Сума теології» (1256-1274), «Сума істини католицької віри проти язичників» (1269-1264), в незакінченому політичному трактаті «Про владу монарха», а також в коментарях до аристотелівської «Політики» Фома намагався теоретично обґрунтувати те, що Папи оголошували в своїх посланнях з Риму.

Фома Аквінський, учень відомого пропагандиста аристотелізму домініканського схоласта Альберта фон Больштедта, в молоді роки був свідком гострого конфлікту між Папою Інокентієм III і Фрідріхом II Роджером. З великими труднощами Папа тоді переміг, але цей конфлікт нав'язав Фому на думку, що ідею верховенства Папи над світськими владиками слід проводити еластично, теоретично обґрунтовано.

Спираючись на вчення Арістотеля про людину як істоту суспільно-політичну, Фома приходить до висновку, що як людина є результатом дій суспільства, так і державна влада є результатом опосередкованих божих діянь. Завдання державних владик – робити все можливе, щоб у суспільстві панував лад і порядок. Цей лад і порядок, окрім волі вищих урядовців, повинен бути забезпечений ієрархічною структурою суспільства, яке Фома Аквінський уявляв в формі велетенського, пірамідального ланцюга. Чим ближче до вершини, тим кожне наступне кільце ланцюга, – а в мислителя – це суспільні стани, – зменшується в розмірі, але набуває вищих якостей. Останнє кільце в цьому ланцюгу піраміди спрямоване безпосередньо до Бога.

В суспільстві, писав Фома Аквінський, кожен нижчий стан є якісно гірший від вищого, тому з представників дворянства не можна формувати управління для духовенства, а з купців, торгівців, ремісників і т. д. – для дворянства. Поділ на вищих і нижчих, стверджував Фома, має всезагальний характер, *навіть ангели на небесах не є рівні*. Вслід за Платоном і Арістотелем, які вважали, що люди фізичної праці не можуть допускатись до управління на всіх рівнях організації суспільства, Фома Аквінський стверджував, що селяни, а також міщани, які зайняті в ремісництві, дрібній торгівлі і т. д., не мають права до виконання управлінських функцій поза сферою своєї професії. Тільки там, де є цеховий поділ, вони можуть займати тимчасові управлінські посади. Вихідці з верхівки третього стану можуть займати керівні посади, але при умові, якщо вони відрізняються від інших розумом, освітою, вихованням.

Всупереч традиційній думці, яка впродовж століть культивувалась серед духовенства і дворянства, що весь третій стан – це «гірші» люди, Фома стверджував, що люди, які мають багатство, ніяк не можуть бути «гіршими». Багатство само не падає з неба, його потрібно створити. Ті, хто його має і примножує, – люди розумні, кмітливі. Управління суспільством, вважав Фома Аквінський, – це мистецтво, і тому ті, хто легітимно отримує прибутки, мають неабиякий хист спілкування. Саме такі люди якнайкраще підходять на посади управлінців в середовищі третього стану і, як особливий виняток, їх можна допускати на керівні посади до вищих станів. Цей виняток, навіть як виняток, може видаватись суперечливим стосовно пірамідальної будови суспільства, але слід мати на увазі, що Фома Аквінський був твердо переконаний, що цінність людини визначається не тільки її походженнями, але і освітою та вихованням. Він бачив, що багато людей з третього стану, особливо тих, хто походив з заможних родин, мали можливість навіть у ті часи отримати освіту і виховання не гіршу, а навіть кращу від тих, хто походив з бідних дворянських родин.

Найкращою формою управління державою, вважав Фома Аквінський, є монархія. Щоб монарх не перетворився на тирана, потрібно перед його входженням на престол поставити йому дві вимоги, а саме: не порушувати християнських норм, приписів церкви; дотримуватись чинного законодавства стосовно прав і обов'язків монарха. Якщо він порушить перший принцип, піддані мають право відмовити йому в покорі, якщо другий, – то тут слід звернутись до вердикту церкви. Чому саме до церкви? А тому, пояснював Фома, що тиранія – то є кара божа за гріхи підданих. Тільки церква в змозі визначити, наскільки великим є зло тирана.

Дисципліна в суспільстві і його структурах повинна триматись не на страхові перед світською владою, а перед Богом. Справжнім управлінцем є та людина, вчив Фома Аквінський, яка в своїх чинах керується релігійними нормами і відповідними документами, офіційно прийнятими католицькою церквою.

Вчення Фоми Аквінського про науку управління є свідченням майстерного поєднання релігії і філософії у теологічному вирішенні проблеми «керівник-підлеглий» в епоху середньовіччя, обґрунтуванням необхідності підпорядкування людини церковній владі на всіх її рівнях.

3.2. Секуляризація управлінських функцій в філософських поглядах мислителів Відродження

Філософія Відродження охоплює період від XIV до XVII ст. Ця філософія була новою стосовно Середньовіччя, але не новою стосовно античності. Відродження є перехідною епохою, і цим пояснюється багато її специфічних рис. І насамперед та, завдяки якій майже синонімічною назвою для епохи стає слово гуманізм. Для епохи Відродження характерним було швидке зростання кількості людей розумової праці. З'являються нові професії і науки, суть яких слабо відповідало тогочасним теологічним доктринам (фізика, хімія, біологія, медицина). Звичайно, мислителі Відродження були далекі від думки ігнорувати Святе Письмо, віру в Бога, але якщо в схоластів середньовіччя центром уваги був Бог, то у гуманістів епохи Відродження – Бог і людина.

Серед видатних мислителів Відродження виділяють ректора Паризького університету **Марселія Падунського** (1280 – рік смерті невідомий), поета і філософа **Данте Аліг'єрі** (1285-1321) та філософа-номіналіста **Вільяма Оккама** (1300-1348). Вони рішуче виступили проти релігійно-філософських засад управління суспільством і державою, проголошених Фома Аквінським та іншими теологами Середньовіччя.

Система управління, стверджував Марселій Падунський, не може будуватись лише на релігійних нормах і принципах, як це намагався довести Фома Аквінський. Управління має дві засади – релігійну і світську. Там, де мова йде про формування загальних теологічних норм управління, внутрішнього світу людини – це сфера релігії і церкви як її інституту. Теологи і церква в цій сфері можуть багато сказати цінного, але там, де проявляється вміння людини організувати групи, колективи, партії – «повести їх за собою» при вирішенні господарчих, військових, політичних та ін. проблем – вирішувати повинні світські інститути.

Також рішучими критиками застосування релігійних догм у сфері управління суспільством були Вільям Оккам і Данте Аліг'єрі. Зокрема В. Оккам стверджував, що люди народжуються вільними і рівними перед Богом, тож і тих, хто повинен ними керувати, вони можуть вибрати самі.

Ще рішучіше проти релігійно-філософських засад в управлінні виступив великий поет і громадянин Флоренції Данте Аліг'єрі. В працях «Божественна комедія» і «Про монархію» він стверджував, що світом керують дурні і мерзотники. Серед них одні не знають, що таке наука управління людьми, інші добре її вивчили і все роблять для того, щоб максимально використати керівні посади тільки для вирішення особистих справ.

Той, хто керує людьми, повинен знати, що найдорожчим для них є мир і спокій в суспільстві. Люди є найвищою цінністю. Діяльність управління повинна бути спрямована на забезпечення їх потреб. Керівник, незалежно від посади, є слугою тих, ким керує. Це стосується і монарха, тому що найвищим благом для всіх є держава. Імператор, король є просто найвищими посадовими особами держави. Вони при державі, а не вона при них.

Гуманістичні погляди Марселія, Данте, Оккама та інших мислителів були вказали нові перспективи розвитку людини та суспільства, які суттєво відрізнялися від переконань Середньовіччя, де центральним була постать Бога, релігійні догмати, норми католицької церкви в управлінських процесах. Філософія Відродження поряд з Богом, цінністю проголосила людину-борця, людину-підприємця, повернула дух героїзму характерного в добу античності.

Прославляючи людину, її свободу і велич, мислителі Відродження також з іронією, а часто і з сарказмом розкривали і її негативні риси. Це знайшло своє відображення в художній літературі, памфлетах, але особливої гостроти воно набрало в працях **Нікколо Макіавеллі** (1469-1529) «Розмірковуючи про перші десять книг Тіта Лівія», «Державець».

Н. Макіавеллі походив з бідної дворянської родини, впродовж 14 років займав посаду секретаря Ради десяти – державного органу Флорентійської республіки, після її краху віддалився у свій маєток біля Флоренції, де займався, в основному, літературною діяльністю.

Спосіб життя, погляди цього мислителя викликали вороже ставлення до нього з боку католицьких ієрархів. В середині XVI ст. його образ символічно спалено на вогнищі, папа офіційно засудив всі його праці, а Тридентський собор записав їх в індекс заборонених книг.

В своїх працях Макіавеллі багато місця відводить управлінню суспільства. Згідно його поглядам, керівництво людьми повинно виключати *сентиментальність*. Щиро вболіваючи за людей, за їхнє звільнення від духовних кайданів Середньовіччя, Макіавеллі, однак, стверджував, що не може людина бути моральною, коли аморальною є епоха. Моральність в таких умовах приводить індивіда до невдач і глибоких розчарувань. Люди по своїй природі злі, але необхідність спільних дій сприяє тому, що вони змушені творити добрі справи. І тому не завжди добре ставлення до людини ушляхетнює її природу. Керівник повинен знати сутність людської природи, в якій більше злого, ніж доброго.

Люди, писав в праці «Державець» Макіавеллі, жадібні, жорстокі, «і легше переживають смерть батька, ніж втрату спадщини по ньому». Для ушляхетнення людини їй необхідно влаштувати випробування: голод вчить людей працьовитості, а закони – добрим вчинкам. Навіть добре навчений управлінець і кмітливий підприємець втратить все, коли в своїй діяльності не буде враховувати особливості людської природи. Таке реальне життя епохи, але коли брати масштаби суспільства, людства в цілому, зазначав Макіавеллі, то лише добро є позитивним рушієм суспільних процесів. Воно, а не зло, сприяє творчому поступу.

Аналізуючи діяльність людини, Макіавеллі приходять до висновку, що в ній закладені дві частини. Одна частина – це її доля, фортуна, а інша – здатність до самоорганізації, активності, енергійності, підприємництва. Коли людина цілком покладається на фортуна, вона ніколи не досягне значних успіхів. Фортуна – це потенційний успіх, який слід розвивати, реалізовувати активною діяльністю. Життя сприяє сміливим, настійливим, впевненим в собі.

Також епоха Відродження висунула плеяду філософів, які, критикуючи догми християнської церкви, намагалися “виправити” та удосконалити її цінності. До таких належав правознавець і один з найближчих радників англійського короля Генріха VIII **Томас Мор** (1478-1535).

В 1516 р. з’явилась і набула широкої популярності серед освіченої частини населення Англії книга Мора «Золота книжечка, така ж корисна, як і забавна, про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія». Книга більш відома під назвою «Утопія», Від назви твору також походить назва жанру літератури про ідеальне суспільство – утопія.

У першій частині «Утопії» Томас Мор критикує тогочасну Англію: особливо розорення селян, яких багатії виганяли із сільськогосподарських угідь та використовували поля під пасовища для овець («Вівці з’їли людей»). Гуманіст Мор виступає проти королівського деспотизму, воєн, страти.

У другій частині книги Мор розповідає про влаштування фантастичного острова Утопії, де вдалося побудувати ідеальну державу. Утопія включає 54 міста, у кожному з яких мешкає 6000 так званих «сімей». У «сім’ї» – 10-16 дорослих, які займаються певним ремеслом. Навколо міст живуть «сільські сім’ї», де кожен городянин повинен пропрацювати не менше двох років. Праця обов’язкова для всіх, але утопійці працюють лише по шість годин на день. Чиновників в Утопії обирають, причому на високі посади – лише серед учених. Ці мудрі чоловіки утворюють міський сенат, а той обирає князя. Освічений монарх править довічно, якщо не буде викритий у деспотизмі.

В Утопії немає приватної власності – Томас Мор вважав її злом. Тому майже немає злочинності, не потрібні складні закони. Утопія ні з ким не воює, але готова до оборони. В Утопії панує віротерпимість, заборонено лише атеїзм.

Очолює державу Утопію князь, якого вибирають серед чотирьох висунутих народом кандидатів на зборах управлінців вищого і нижчого рангів. Князь вибирається і керує державою до смерті, але якщо він проявить схильність до тиранії, то негайно буде усунутий від влади на зборах тих же управлінців.

Доля самого Томаса Мора склалася сумно. Він вступив у конфлікт із королем Генріхом VIII. Коли монарх вирішив розлучитися з черговою дружиною, порвав стосунки з Папою Римським і створив незалежну Англiканську церкву, Мор пішов з посади лорда-канцлера. Він відмовився скласти присягу на вірність династії. За це вільнодумець був в 1534 р. ув’язнений, а влітку 1535 йому відрубали голову. До сих пір католицька церква шанує його як людину, яка прийняла мученицьку смерть за віру.

«Утопія» Т. Мора з’явилась під впливом ідеальної держави Платона, хоч зміст її мав суттєві відмінності. Думки, висловлені Мором в «Утопії», дали поштовх до появи подібних поглядів в різних країнах Європи. Наука управління в ідеалізованій формі розкривалась в утопії «Місто сонця» Томмазо Кампанелли (1565-1639), а в Нові часи – в «Новій Атлантиді» Френсіса Бекона.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте соціально-економічні відносини людей у добу Середньовіччя.
2. Яка ієрархія законів управління згідно єпископа Ісидора Севільського?
3. Як поділяв суспільні стани (класи) єпископ Асцелін Ліонський?
4. Яким чином і хто повинен управляти людьми згідно Фоми Аквінського?
5. Охарактеризуйте соціально-економічні відносини людей у добу Відродження.
6. Які принципи управління проголосив Марселій Падунський?
7. Які принципи управління проголосив Вільям Оккам?
8. Які принципи управління проголосив Данте Аліг'єрі?
9. Які принципи управління проголосив Нікколо Макіавеллі?
10. Яка фабула та ідеї містяться у книзі «Утопія» Томаса Мора?

ТЕМА 4. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ В ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ ТА В XVII-XIX ст.

Основні питання лекції:

- 4.1. Становлення емпіризму та раціоналізму в системі управління в XVII-XIX ст.
- 4.2. Розвиток соціально-утопічних концепцій управління в XVII-XIX ст.
- 4.3. Реформаторські погляди та дії Р. Оунена у сфері управління людьми.

4.1. Становлення емпіризму та раціоналізму в системі управління в XVII-XIX ст.

Кін. XVI – поч. XVII ст. знаменував активний розвиток буржуазних відносин в межах феодального суспільства. В сільському господарстві плуг витіснив соху, широко застосовувались водяні млини, розвивалось суднобудування, яке спричинило до розвитку мореплавання, яке надало поштовх до географічних відкриттів і колонізації земель в Азії і Америці, що стимулювало розвиток торгівлі. Ремісництво замінювалось мануфактурою, яка поступово витісняється великим промисловим виробництвом.

Цьому передувало ряд визначних досягнень науки, зроблених в XV-XVI ст. В 1456 р. було засновано друкарство, 1471 р. – перша наукова обсерваторія, 1492 р. – Колумб відкрив Америку, 1506 р. – перша пошта, 1450 р. – Сервет відкрив кровообіг, 1543 р. — Копернік створив геліоцентричну систему. Зросла зацікавленість природознавством, започаткованим М. Кузанським (1401-1464) Джордано Бруно (1548-1600), Тіхо де Браге (1546-1601), Й. Кеплером (1571-1630) та ін.

XVII ст. відкрило нову сторінку в розвитку філософії на основі нових методів пізнання істини, спираючись більше на науку ніж релігію. Вона отримала назву «філософія Нового часу». Основною формою світогляду стає

наука. Зароджується своєрідний месіанізм науки. Стверджується таке явище, як сцієнтизм (від латин. *scientia* – знання, наука) – світоглядна позиція, пов'язана з абсолютизацією позитивного впливу науки, зокрема природничих наук на розвиток культури і прогресу в цілому. На противагу релігійно-орієнтованому світогляду попередніх епох, у Новий час мислителі намагаються пояснити світ, уникаючи надприродної інтерпретації суті процесів. Пізнання переорієнтувалося від звернення до релігійних авторитетів до пізнання природи.

Зміни, які відбувалися в економіці, політиці та культурі формувались на емпіричній і раціональній основі. Мислителями, які започаткували філософію Нового часу, були англійський філософ Френсіс Бекон (1561-1626) та французький – Рене Декарт (1596-1650). Перший був прихильником емпіричного методу в пізнанні, другий – раціонального.

Проголошуючи чуттєве пізнання основою виявлення суті предметів і явищ, Ф. Бекон, одночасно, застерігав, що спираючись тільки на відчуття (підсвідомість, інтуїцію) істинних знань не отримаєш. Знання формуються у процесі раціонального співставлення та узагальнення фактів. Справжніми знаннями є ті, стверджував англійський мислитель, які отримані в процесі власного досвіду – чуттєвого і раціонального.

Ф. Бекон поділив сферу філософського знання на філософію природи і філософію людини. Філософія природи, вважав він, має два аспекти: спекулятивний, змістом якого є пізнання законів філософії, і оперативний – практичне використання філософських знань в пізнанні процесів навколишнього світу. Філософія людини, згідно з Ф. Беконом, теж має два аспекти: антропологічний – це коли ми вивчаємо конкретно особистість, її внутрішній світ, дії тощо, і політичний – висвітлення життя суФ. Бекон був прихильником та ідеологом буржуазії. Головні його філософські ідеї викладено в таких працях: «Досліди або повчання моральні і політичні» (1597), «*Novum Organum*» (1620), «Про гідність і примноження наук» (1623) та «Нова Атлантида» (видана посмертно у 1627).

Ф. Бекон часто називають засновником емпіризму – філософського напрямку, що будує свою гносеологію, аналізуючи чуттєве пізнання і досвід. Головна теза емпіризму полягає в такому трактуванні: *«немає нічого в розумі, що до цього не пройшло через чуття»*.

Ф. Бекон розробив вчення про чотири види ідолів (примар), які впливають на розум людей. Таких ідолів Бекон поділяє на чотири групи: *«ідоли роду»*, *«ідоли печери»*, *«ідоли площі»*, *«ідоли театру»*. «Ідоли роду» – це перешкоди, зумовлені спільною для всіх людей природою, недосконалістю самого людського розуму; «ідоли печери» – спотворення, джерелом яких є індивідуальні особливості розуму індивідів; «ідоли площі» – перешкоди, що виникають внаслідок спілкування між людьми; «ідоли театру» – перешкоди, породжені сліпою вірою людей в авторитети, стародавні традиції, хибні думки. Людині звільнитися від таких ідолів-помилочок дуже важко, тому на допомогу має прийти філософія.

Творчість Ф. Бекона спричинила вагомий вплив на розвиток філософії та науки загалом. Однак Ф.Бекон робив надто великий акцент на емпіричних методах дослідження, недооцінюючи роль раціонального моменту в пізнанні людини та навколишнього світу.

«Нова Атлантида» – утопічна новела Френсіса Бекона, 1624. Бекон працював над цим твором на схилі днів і не встиг його закінчити. Проте саме він став підсумком довголітніх роздумів філософа, у ньому втілюється його великий державно-політичний і життєвий досвід. У «Новій Атлантиді» в жанрі утопії Бекон розвиває свою улюблену тему про велич і благо науково-технічного прогресу і викладає свій проект державної організації науки.

«Нова Атлантида» докладно визначає місце кожної людини в суспільстві неіснуючого острова Бенсалем. Управління бенсалемцями здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей кожного і раціональним використанням його здібностей. Між структурами організації бенсалемського суспільства діє взаємоповага, розуміння кожним особливостей внутрішнього світу людини. Це розуміння формується на основі особистого досвіду бенсалемців в процесі спілкування та спостереження за діями інших людей.

На острові Бенсалем немає чвар і війн. Цьому бенсалемці завдячують, впершу чергу, глибоко продуманій організації господарчого, політичного і духовного життя. Суть «Утопії Бекона» у владі знань!

Послідовником Ф. Бекона був Томас Гоббс (1588-1679), основні ідеї якого викладені у працях «Левіафан» (1651), «Про тіло» (1655), «Про людину» (1658). Найбільшим за обсягом і найважливішим за значенням є твір «Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної» (1651). Це своєрідний підсумок філософської доктрини Т. Гоббса, що складає цілу епоху в розвитку європейської культури.

На основі своїх спостережень, висновків Т. Гоббс стверджував, що людина від природи є егоїстичною, тому її взаємини в групі можна охарактеризувати формулою «людина людині – ворог». І, оскільки, всі люди від природи рівні, вони однаковою мірою можуть претендувати на певні блага для себе, тому відбувається війна з усіма: існує небезпека наглої смерті, страху і жаху. Така психологічна властивість людини змушує прислухатися до голосу розуму.

Однак Т. Гоббс не лише вказав на «корінь зла» (воєн, ненависті), він проголосив можливість його здолання на основі теорії «суспільного договору», що поклала б край природному додержавному стану «*війни всіх проти всіх*». Він дотримувався основоположного принципу – рівності людей, однак громадяни повинні добровільно обмежити свої права і свободу на користь держави, завдання якої – забезпечення миру і безпеки. Т. Гоббс дотримується принципу правового позитивізму і звеличує роль держави, яку він визнає абсолютним сувереном.

Отже, для того, щоб соціальне буття людини у групі й з групою було ефективним і мирним, потрібно укласти «суспільний договір» задля власної вигоди, тобто сформувати державну владу. Суть відносин на рівні держави, на думку Т. Гоббса, полягає у свідомому, розумному переданні людиною своєї

влади конкретній особі або уряду. Після укладання договору окремі громадяни вже не мають влади, вона сконцентровується у руках державного керівника, стає централізованою. На його думку монархія – найприйнятніша форма управління. Взаємини на рівні «державний правитель – підлеглі» є суб'єктно-об'єктними, тобто один повеліває, інші виконують, адже після того як уклали договір, народ вже не може його скасувати, а повинен підкорятися єдиному носію державної волі. Керуючись цим, Т. Гоббс виправдовував насильство правителя над підлеглими. Також, відстоюючи необхідність підпорядкування церкви державі, Т. Гоббс вважав за необхідне збереження релігії як знаряддя державної влади для приборкання народу.

Відомі афоризми Т. Гоббса:

- Людина людині – вовк.
- Війна всіх проти всіх.
- З нескінченного розмаїття образів своєї фантазії люди створили нескінченну кількість видів богів.
- Щастя не в тому, що ми в чомусь досягли успіху, а в самому досягненні успіху.
- В особистості короля уособлюється держава.
- Краса є могутність, бо, будучи обіцячкою блага, вона привертає до чоловіків любов жінок і незнайомих людей.
- Любов до ближнього – щось інше, ніж любов до ближньої.

Емпіризм набув найяскравішого вираження в працях Джона Локка (1632-1704). Емпіризм (від грец. *empeiria* – досвід) – філософське вчення, що визнає досвід єдиним достовірним засобом пізнання. Його основні праці: «Досліди про закони природи» (1662– 1664) та «Досвід про людський розум», яку Дж. Локк опублікував 1690 р. і увійшов в історію філософії як мислитель, який дав класичне визначення сенсуалізму й відкинув будь-які *a priori* знання. Дж. Локк визнає не одне, а два джерела, звідки надходять первісні дані й на яких базуються наші знання: зовнішній досвід – відчуття і сприйняття, що їх викликає дія зовнішнього світу; внутрішній досвід – рефлексія – дослідження самого пізнавального акту, тобто діяльність самопізнання. Необхідною умовою рефлексії є постійне надходження вражень з об'єктивної дійсності. Отже, «*немає нічого в інтелекті (розумі), чого б не було у відчуттях (душі)*» – така основна теза філософії сенсуалізму.

Д. Локк був одним з основоположників емпірико-сенсуалістичної теорії пізнання. Д. Локк вважав, що у людини немає вроджених ідей. Індивід народжується будучи «чистою дошкою» (*tabula rasa*) і готовим сприймати навколишній світ за допомогою своїх почуттів через внутрішній досвід – рефлексію. «Дев'ять з десяти людей стають такими, якими вони є, тільки внаслідок виховання». Найважливіші завдання виховання: вироблення характеру, розвиток волі, моральна дисципліна. Мета виховання – формування *джентльмена*, який вміє вести свої справи обачливо, підприємливої людини, витонченої у манерах. Кінцеву мету виховання Д. Локк представляв у забезпеченні здорового духу в здоровому тілі («ось короткий, але повний опис щасливого стану в цьому світі»). Д. Локк розробив систему виховання

джентльмена, побудовану на прагматизмі та раціоналізмі. Головна особливість системи – утилітаризм (корисність): кожен предмет має готувати до життя

4.2. Розвиток соціально-утопічних концепцій управління в XVII-XIX ст.

Рене Декарт (1596-1650) – філософ, математик, фізик механік, фізіолог, народився в родині французького дворянина. Отримав блискучу освіту. Багато подорожував. Останні 20 років жив у Нідерландах де займався науковою діяльністю. У 1649 р. після переслідування його церковниками переселився до Швеції, де і помер у 1650 р.

Р. Декарт – один із творців вищої математики, аналітичної геометрії; сформулював ряд законів механіки, зокрема загальний закон дії і протидії, закон збереження кількості руху при ударі непружних тіл; у фізіології один із перших описав рефлекторний акт тощо.

Основні філософські праці Декарта: «Розмірковування про метод» (1637), «Роздуми про першу філософію» (1641), «Начала філософії» (1644).

Основна риса філософського світогляду Декарта – дуалізм. Дуалізм Декарта виявляється у його вченні про так звані субстанції. З одного боку, субстанція, як начало, є об'єктивним, вічним матеріальним тілом, котре для свого існування не потребує причини. Це – протяжна субстанція, реальне тіло. З іншого боку, філософ допускав матеріальну, ідеальну, «мислячу субстанцію», котра існує незалежно, сама по собі. Отже, Декарт визнавав два незалежних начала – матеріальне і ідеальне. В цьому і полягає його двоїстість, дуалізм (від лат. *dualis* – двоїстий).

У теорії пізнання Декарт виступав як реформатор, автор нового наукового методу пізнання – дедукції, котра означає виведення пошукових істин на основі інших істин, що вже відомі і встановлені. Це щось на зразок математики, коли конкретне знання отримують на основі деяких загальних принципів, постулатів та аксіом.

Філософствування як мислення має починатися із самого себе. Вимогу такого початку він виражає аксіомою: «У всьому належить сумніватися». Пошук істини передбачає сумнів. Ми можемо сумніватися в будь – чому, але ми не можемо не вірити, що висновок «Я мислю, отже існую» – істинний і що він тому є першим і найвірнішим із усіх висновків.

Декарт сформулював чотири головні правила наукової дедукції:

1. Перше правило – не визнавати істинним нічого, окрім того, що не підлягає сумніву.

2. Друге правило – ділити кожную складну проблему на більш прості і зрозумілі частини для подальшого пізнання.

3. Третє правило – послідовно переходити в пізнанні від простого, відомого і доведеного до складного, невідомого і недослідженого.

4. Четверте правило – необхідно проводити повний огляд всіх правил, фактів, систем, гіпотез, предметів їх властивостей – того, що, вивчається, щоб бути впевненим, що нічого не упущено.

На думку Декарта, дотримання цих правил – гарантія того, що достовірні начала філософії будуть знайдені.

Декарт вважав, що пізнання не може ґрунтуватися на відчуттях, покази яких є оманливими. Єдиним, найдостовірнішим засобом пізнання, його критерієм може бути лише мислення, розум, інтелектуальна інтуїція.

Мислення, за Декартом, це самодостатній феномен, котрий не залежить від чуттєвого пізнання, досвіду. Мислення – це єдине джерело знань про все те, що безпосередньо не сприймається органами відчуттів. Воно первинне щодо останніх. Тому єдиним, ясним, виразним знанням може бути лише те знання, котре отримане на рівні мислення.

Таким чином, Декарт перебільшував, абсолютизував раціональне, розумове у пізнанні. Він був засновником філософського раціоналізму – напрямку в теорії пізнання, згідно з яким його істини мають своїм джерелом не чуттєве пізнання, не емпіричний досвід, а розум (від лат. ratio – розум, rationals – розумний).

Раціональні логічні ознаки достовірного знання, його загальність і необхідність Декарт вбачав у математиці, її аксіомах. Ці ознаки не даються у досвіді та його узагальненні, а взяті із самого розуму, його ідей, котрі природжені йому. «Вроджені ідеї» Декарта включають в себе загальні поняття, аксіоми математики та ідею Бога як найдосконалішу істоту.

Раціоналізм фактично відкидає ту достовірну істину, що єдиним джерелом знань є чуттєвий досвід людини, вплив зовнішнього світу на її органи чуттів.

Філософські погляди Декарта, його наукові здобутки мали великий вплив на подальший розвиток науки і філософії.

Раціоналізм Декарта, як однобічне розуміння логічного характеру математичного знання, не став загальноновизнаним напрямком у світовій філософії. Він мав як і прихильників так і супротивників.

Відомі афоризми Рене Декарта:

- Я мислю – отже існую.
- Прагни перемагати швидше самого себе, ніж долю, і змінювати своє бажання, ніж порядок у світі.^[1]
- Найбільше заздять славі.^[2]
- Неможливо вигадати чогось оригінального і малоімовірного, що не було б уже сказано кимось із філософів.
- Люди, які займаються філософією частіше виявляються менш мудрими, ніж ті, хто ніколи нею не займався.
- Уточніть значення слова, і ви позбавите світ від половини непорозумінь та помилок.
- Для того, щоб вдосконалити розум потрібно більше розмірковувати, ніж зачувати.
- Краще взагалі не прагнути відшукувати істини, ніж робити це без будь-якого методу.
- Мало мати хороший розум, головне — правильно його використовувати. Його метод базується на індукції та дедукції:

1. Вважати істиною тільки те, що не викликає жодного сумніву.
2. Розкласти кожен складну проблему або завдання на простіші.
3. Методично переходити від відомого і дослідженого до невідомого й недослідженого (від простого евідентного знання до складнішого).
4. Не робити жодних пропусків у логічних ланках дослідження. Всі науки настільки пов'язані між собою, що легше вивчати їх всі відразу, ніж якусь одну із них окремо від інших.

Розкриваючи становлення теорії управління, не можна обминути ролі в її розвитку французького соціаліста-утопіста Сен-Сімона де Рувруа Анрі Клоде. В своїх працях цей мислитель зробив спробу дати прообраз майбутнього суспільства, розглядаючи його як єдиний організм, об'єднаний релігійними і моральними нормами та суспільною трудовою діяльністю. Під впливом класичної політичної економії Сміта і Сея, французький філософ у праці «Про промислову систему» стверджував, що структурні підрозділи соціального буття, і особливо економічний, почнуть функціонувати тільки на раціональній основі. Він вважав, що сучасне йому суспільство проявляє прагнення до формування таких соціальних структур, які сприяли б ефективному розвитку наук і промисловості. Тож і керівництво в ньому слід надавати відповідно вченим і промисловцям.

Відомі афоризми А. Сен-Сімона:

- Просинайтеся, графе, на Вас чекають великі справи.
- Нації, як і індивіди, можуть жити або крадучи, або виробляючи.
- Простий здоровий глузд керує краще, ніж помилкові наукові побудови.
- Досить почетеї Олександром! Хай живуть Архімеї!

Найважливіша теза філософії історії у А. Сен-Сімона така: «Майбутнє складається із останніх членів ряду, в якому перші члени становлять минуле. Отже, вивчення розвитку людського розуму в минулому відкриє нам шлях, по якому він піде в майбутнє».

4.3. Реформаторські погляди та дії Р. Оуена у сфері управління людьми

Прийнято вважати, що менеджмент в його сьогоднішньому змісті, з'явився на початку ХХ століття, проте його науково-практичну основу заклав англійський філософ, соціаліст-утопіст **Роберт Оуен** (1771-1858). Син ремісника, Р. Оуен в 20 років уже був підприємцем, а в 1799 р. стає керівником великої на ті часи паперової фабрики в Шотландії.

Робітники на цій фабриці працювали по 14 годин на добу, але плату отримували мізерну, тому працювали погано, нерідко крали, пиячили. Англія, на той час, переживала період промислового буму, вдосконалювались верстати, завозилось нове обладнання, будувались, відповідно до промислових потреб приміщення. Але продуктивність праці зростала дуже повільно.

Аналізуючи умови життя людей, Оуен прийшов до висновку, який зробив революційний переворот підприємництва. Одночасно з модернізацією

технічних засобів, він вперше в історії виробництва звернув увагу на людей, вивчив їх психологію, бажання, потреби. Машини і обладнання, стверджував Оуен, мають дуже важливе значення у зростанні продуктивності праці, але не менш вагомим є і вміле керівництво людьми. Оуен скоротив робочий день до 10 з половиною годин на добу, а коли фабрика тимчасово зупинилась, він пішов на небачений і нечуваний на ті часи крок – виплатив всім робітникам і службовцям за дні простою фабрики середньомісячну платню. Вперше в Англії коштом фабрики він організував школи для дітей бідняків, де юнаки вчилися і займалися в спортивних залах гімнастикою.

Щоб виховати хороших керівників, вважав Р. Оуен, необхідно реформувати всю систему людських відносин, здійснювати виховні заходи не в масштабах певного підприємства, навчального закладу і т. д., а на рівні державної політики. Р. Оуен стверджував, що держава задля того, щоб бути добре керованою, повинна звернути основну увагу на виховання характеру. Оуен рішуче вимагав від англійського парламенту, щоб той переглянув закон про бідняків. Для безробітного, вважав він, повинні бути організовані села, жителі яких би займалися як землеробством, так і в промисловості. Завдяки праці в таких селах, вважав англійський мислитель, люди будуть формувати в собі раціональні погляди на життя. Зміняться і відносини між людьми. Нова суспільна організація не буде знати ні рабів, ні власників. Щоб прискорити цей процес, Р. Оуен пропонував націоналізувати бідняків, щоб система виховання була одноманітною, уніфікована у всій державі. У 1817 р. Оуен навіть склав докладний кошторис стосовно побудови сіл «виховного значення».

Впровадження Р. Оуеном теоретичних положень щодо управління людьми, які були сформовані мислителями попередніх поколінь і, зокрема Нового часу і Просвітництва, в царину практичних дій, знайшли свою пролонгацію і утвердження в самостійній науці ХХ ст., яка отримала назву менеджмент. І першим менеджером був філософ, політик і підприємець-реформатор Роберт Оуен.

Відомі афоризми Р. Оуена: «Знання – це сила, сила – це знання», «Я всього лише трубач і не беру участі в битві ... І наша труба кличе людей не до взаємних чвар, війн і битв, а, навпаки, до того, щоб вони, уклавши мир між собою, об'єднаними силами встали на боротьбу з природою, захопили штурмом її неприступні укріплення і розсунули ... межі людської могутності».

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зміну людських знань та цінностей XVII-XIX ст.
2. У чому суть емпіричної філософії Френсіса Бекона?
3. Яка фабула та ідеї книги «Нова Атлантида» Ф. Бекона?
4. У чому суть «суспільного договору» Томаса Гоббса?
5. Назвіть афоризми Томаса Гоббса.
6. Прихильником яких поглядів на управління людьми був Джон Локк?

7. На основі яких правил заснована раціональна філософія Рене Декарта?
8. Назвіть афоризми Рене Декарта.
9. Кому слід надавати право керівництва у суспільстві згідно Сен-Сімона де Рувруа Анрі Клоде?
10. Яким чином можна підготувати хороших керівників згідно Роберта Оуена.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ БІЗНЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ В ПЕРІОД ХІХ- поч. ХХІ ст.

ТЕМА 5. КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ В КЛАСИЧНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Основні питання лекції:

- 5.1. Кантівське розуміння системи управління людьми
- 5.2. Управління в фіхтеанській філософії дії
- 5.3. Система «керівник-підлеглий» в філософії Г. Гегеля

5.1. Кантівське розуміння системи управління людьми

Класична німецька філософія як один із головних напрямків історії світової філософії виникла в другій пол. ХVІІІ – на поч. ХІХ ст. До представників цієї течії належать такі філософи: І. Кант, І. Г. Фіхте, Ф.І. Шеллінг, Г. В. Ф. Гегель та Л. Фейєрбах.

На формування німецької класичної філософії вплинув розвиток ринкових відносин у Західній Європі у другій пол. ХVІІІ ст., становлення буржуазних продуктивних сил та поява капіталістичних виробничих відносин, котрі й зумовили врешті-решт Велику французьку буржуазну революцію у 1789-1793 рр.

У цей історичний час на перше місце в філософських дослідженнях висуваються загальнолюдські цінності: *істина, розум, свобода, рівність, солідарність* людей усіх суспільних прошарків.

Засновником німецького класицизму філософ вважають **Іммануїла Канта** (1724-1804). Він народився і безвиїзно проживав в місті Кенігсберзі, здобув університетську освіту, майже десять років працював домашнім вчителем та помічником бібліотекара, пізніше – викладачем та професором Кенігсберзького університету. Основні філософські праці Канта – «Критика чистого розуму» (1781), «Критика практичного розуму» (1788). Свої соціологічні погляди і, зокрема, стосовно управління Кант виклав в працях «Про основи метафізики нравів» (1785), «Метафізичні начала вчення про добродієність» (1797), «До вічного миру» (1796) та ін.

Подібно до поглядів представників французького і англійського Просвітництва, Кант розвив ідеї про верховну владу народу, але вважав, що управління при тогочасній системі кріпацтва на може бути реалізоване. Люди

повинні бути якимось чином заангажовані в систему управління і лише тоді можна з'ясувати здатність кожного індивіда зайняти певне місце в управлінському процесі. Вся теорія розвитку суспільства, вважав Кант, є теорією розвитку свободи людини. Держава як організація, доводив він, є результатом угоди людей, при якій кожна особа, відрікаючись частково від своєї свободи, вільно користується тією частиною, яку залишає собі. Але кожен з нас має своє уявлення про цю частину, тому не існує певної міри пожертви свободи на користь держави, однак вагами є право та закони.

Аналізуючи суспільство як організацію, Кант дійшов висновку, що в ньому є активні і пасивні члени. Пасивними є ті, хто зайнятий фізичною роботою. Вони мало придатні до керівництва, тому що їхня праця пов'язана з навичками рук. Така людина має обмежений набір операцій, її мислення, загалом, націлене на відтворення. Інша справа – активні члени суспільства: їхня діяльність має творчий характер. Саме вони вміють творчо вирішувати проблеми, які виникають як перед невеликою групою осіб, так і суспільством в цілому. Активні, як найбільш підготовлена соціально частина населення, повинні в своїй діяльності керуватися категоричним імперативом, згідно з яким слід діяти таким чином, щоб максима твоєї волі завжди могла відповідати принципів загального законодавства.

Другою умовою категоричного імперативу, якого повинні дотримуватися активні члени суспільства, є положення, згідно з яким кожна людина повинна бути не лише засобом для здійснення якихось цілей, але й абсолютною ціллю, тому кожен повинен діяти так, щоб людство як в твоїй особі, так і в особі іншого служило керівнику не тільки засобом, але і ціллю.

Звертаючись до історії управління державою, Кант вважав, що найкращою формою правління є абсолютна монархія. Вона проста для розуміння і реалізації управлінських функцій, тоді як демократія є дуже складною і непередбачуваною в наслідках своїх вчинків та дій. Разом з тим, Кант застерігав, що така форма правління може привести до деспотизму, але це виняток, тому що, як правило, кожен з монархів впродовж багатьох років, перш ніж отримати верховну владу, виховується у доброчесності, шануванні права. Монархічна форма правління є досконалою на певному історичному етапі. З розвитком суспільства вона втрачає риси досконалості, тому що досконалість є закінченою системою і не може розвиватися далі, а оскільки такою системою є монархія, то необхідна її заміна. Це на певній стадії розвитку суспільства усвідомлює монарх і його оточення, – абсолютна монархія замінюється конституційною. Всяке насильство над монархом-правителем, вважав Кант, є недопустимим («Всі винні, окрім короля»).

5.2. Управління в фіхтеанській філософії дії

Послідовником Канта і в той же час творцем нової філософської системи був **Йоганн Готліб Фіхте** (1762-1814). Він народився в містечку Рамменау в родині сільській ткача. Навчався в університетах Йєни і Лейпціга. Завдяки протекції Канта зробив блискучу кар'єру. Головні філософські праці Фіхте

присвячені проблемі організації суспільства, економічним і політичним поглядам, це – «Система вчення про право» (1796), «Закрита торгова держава» (1800), «Промова до німецького народу» (1808) та ін.

Як і більшість мислителів кінця XVIII ст., Фіхте був прихильником французької революції. Вбачав у ній перемогу свободи над консерватизмом і феодалізмом, які сковували енергію людських дій. З ентузіазмом вітав перші кроки республіканського уряду, спрямовані на конфіскацію земель аристократії. Революція була наслідком неволі думки і слова, вважав Фіхте. Торгівці, купці, ремісники не могли більше терпіти ярмо, яке наклали феодали на діяльний, підприємницький «третій стан (клас суспільства)». Людина, проголошував німецький мислитель, створена для діяльності. Діяльність іманентна її суті. Німецькі князі, з гіркотою говорив Фіхте, все роблять для того, щоб народ протестував, був незадоволений, щоб суспільство клекотало гнівом. В праці «Звернення до князів Європи» він попереджує властителів про наслідки їх нерозсудливої діяльності, яка може привести також на німецькі землі бурю французької революції. Він писав, звертаючись до князів: «Віддайте нам свободу, якщо не хочете катастрофи». Керівництво з боку нинішніх феодальних владик, вважає Фіхте, є недолугим і небезпечним, воно веде до крові і встановлення диктатури, подібної до якобінської: Якобінська диктатура – період найвищого піднесення Великої французької революції, найбільших глибоких перетворень в країні, але водночас і період масових репресій і розправ зі справжніми і вигаданими ворогами республіки.

Фіхте по-іншому, ніж його вчитель Кант, відповідав на запитання: що необхідно зробити, щоб вивести Німеччину з мороку застою? Кант вважав, що для цього необхідний моральний прогрес. Моральне самовдосконалення суспільства – ось шлях до прогресу, процвітання німецького народу. Фіхте вважав, що таким шляхом є дія (прагматизм), діяльність у сфері виховання, опора на риси німецького етносу, а саме: самодисципліна, підприємництво, динамізм у пошуках нових організаційних форм у виробництві; німецька філософія – квінтесенція німецького духу у кожній епосі. Фіхте закликає до самовідданої праці кожного над самим собою у сфері самопізнання, вміння якісно і логічно мислити, формувати в собі потребу в реформах суспільного життя.

В праці «Закрита торгова держава» Фіхте закликає до такої організації суспільства, де керують ті, які знають, що таке праця, які звіряють свої справи з діючим правом, для яких держава є непересічною цінністю. Фіхте вважав, що держава, яка зачинила свої кордони (протекціонізм) і спрямувала волю своїх громадян на піднесення добробуту всередині країни, завжди буде процвітати.

5.3. Система «керівник-підлеглий» в філософії Г. Гегеля

Значне місце система управління займає в творчості **Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля** (1770-1831). Він вивчав курс філософії і теології в Тьубінгенському університеті, із захопленням сприйняв ідеї французької революції, був прихильником республіки, вихваляв демократичний устрій

суспільного життя, критикував феодальні порядки в Німеччині. Пізніше, коли Гегель став професором Берлінського університету й отримав офіційне визнання, він підтримав реакціонізм (політична реакція - активний опір прогресу в суспільно-політичному житті з метою збереження та зміцнення старих порядків, які вже віджили своє): прославляв пруську державу, її уряд, як і Фіхте, підкреслював винятковість німецької нації.

Гегель став творцем найбільш розробленої системи об'єктивного ідеалізму. Стержнем його філософії є розвиток абсолютної ідеї, феномен світового розуму. Він прагнув довести, що абсолютна ідея, яка внутрішньо суперечлива, породжує в процесі своєї діяльності все нові та нові логічні поняття. Істинне пізнання здійснюється в процесі постійного саморозкриття абсолютного духу. Згідно вчення Гегеля, філософія становить собою найбільш високий рівень пізнання, ототожнюється з діалектичною (змістовною) логікою. Він вперше в історії філософії розробив цілісну систему діалектичних визначень. Вся система філософії Гегеля заснована на положенні, що дійсність є розвиток абсолютного начала, який набирає багатоманітних форм свого виразу через ряд висхідних рівнів.

Кожен з народів має перед собою історичну мету, яка окреслена, визначена світовим розумом. Від цієї місії він відійти не може і повинен її виконати. Після її виконання він може ще якийсь час щасливо спочивати на лаврах, купатися в славі минулих заслуг, але, втративши внутрішній порив, поштовх до розвитку, гальмує свій поступ і сходить на узбіччя історії або навіть зникає. Керувати людьми, вважав Гегель, – це не тільки благо, але і величезна відповідальність. Людина-керівник буквально спалює себе. Ті, хто їй підкоряється, найчастіше бачать зовнішні сторони керівника, обговорюють його приватне життя, зловтішаються над його невдачами. І чим вище посада, тим більше зростає відповідальність, однак, і претензійність та зловтішання підлеглих, якщо у тих, хто домінує над ними, є якісь негаразди, слабкості. Відомі в суспільстві, в державі люди і, особливо, ті, яким доля доручила керувати великими масами людей, як правило, нещасливі. «Вони, – пише Гегель, – рано помирають, як Олександр; їх вбивають, як Цезаря; їх висилають, як Наполеона на острів Святої Єлени. Та злорадна втіха, що життя історичних людей не можна назвати щасливим..., – цю втіху можуть знаходити в історії ті, хто їй потребує. А потребують цього заздрісні люди, яких дратує велике, видатне, і вони намагаються применшити його і виставляють напоказ його слабкі сторони».

Між керівником і підлеглим, зазначав Гегель, можуть бути й добрі відносини, камердинер не завжди є заздрісною людиною, але навіть у випадку, коли пан допускає до себе свого слугу (у Гегеля – камердинера), останній, здебільшого, шукає в панові не чесноти, а дріб'язкові недоліки, знову ж таки заради того, щоб стати врівень з паном. Тому, робить висновок Гегель, найкращими стосунками в системі «управління – підпорядкування» є ті, котрі базуються на основі розумності, раціональності. Але, абсолютизуючи раціональне у керівництві в суспільних процесах, Гегель приходив до реакційного висновку, що жінки, як вираз чуттєвого, не можуть бути

повноцінними керівниками. Як Кант і Фіхте, він вважав, що місце жінки в сім'ї. Навіть якщо жінка освічена, вона може легко піддатися “чарам серця”, сентиментальності, а це суперечить принципу раціональності. Відмінність між жінкою і чоловіком така, як між рослиною і твариною. Коли жінка керує державою, то така держава у небезпеці. Зазначимо, що цей умовивід німецького філософа неодноразово спростовано сучасною історією (Індіра Ганді, Маргарет Тетчер, Ангела Меркель та ін.).

Питання для самоконтролю

1. На яких цінностях і поняттях заснована німецька класична філософія?
2. Хто повинен управляти суспільством згідно Імануїла Канта?
3. Що передбачає філософія прагматизму Йоганна Фіхте?
4. Які відносини повинні бути між керівником і підлеглим згідно Георга Гегеля?

ТЕМА 6. ДЕРЖАВА, ПОЛІТИКА ТА БІЗНЕС

Основні питання лекції:

- 6.1. Сутність та призначення держави
- 6.2. Основна функція держави – захист власності
- 6.3. Мета держави – всезагальний інтерес
- 6.4. Демократія як тип державного устрою
- 6.5. Портрет політика
- 6.6. Бюрократичні інститути

6.1. Сутність та призначення держави

Держава – це інституція, за допомогою якої можлива співпраця. А. Мемфорд вважає, що вона виникла на основі єднання, комунікації і кооперації. За його розумінням сільська культура була здатна тільки на використання того, що є під рукою, що обмежене одноосібним господарством. Як тільки з'явилася можливість здійснення складних проєктів, що по-перше, «робочими» машинами, оскільки їх призначення полягає у вирішенні виробничих проблем. Мегамашини управляються за допомогою піраміди бюрократії – інструменту здійснення глобальних проєктів, такими є, наприклад, піраміда Хеопса.

Людські мегамашини старовини припускали надійну організацію знання й систему роздачі та контролю наказів. У наш час знання – це сфера вільного доступу, але його спеціалізація як і раніше робить його важкодоступним, тому високі технології, як зазвичай, дорогі. Система видачі і виконання наказів як і раніше пов'язана з діяльністю бюрократичного апарату – своєї піраміди влади.

Сучасна держава, за А. Мемфордом, є також мегамашина, яка виконує такі самі функції, що й мегамашини старовини. До неї входять, у свою чергу, три мегамашини: трудова, військова й соціальна.

Призначення держави достатньо глибоко було осмислене Т. Гоббсом – одним з представників емпіричного напрямку в філософії. Для нього характерно розглядання соціальних фактів у їх безпосередності, саме тому актуальні твори Т. Гоббса і для сучасності. Тим більше що з часом стає очевидним, що соціальна реальність, не зважаючи на значні зміни, є чимось спочатку незмінним. Джерело цієї незмінності знаходиться в самій сутності людини як соціальної істоти.

Людина вимушена відстоювати своє життя як найцінніше, тому вона використовує іншого як засіб для облаштування самої себе. Необхідність стояти за самого себе призводить до того, що вона повинна, водночас ставитися вороже до подібного собі, й, у свою чергу, людина відчуває таку ж ворожість з боку інших. Для того, щоб знайти собі місце в житті, вона повинна бути агресивною. Тобто, стосовно інших людина виступає як послідовний егоїст.

Агресія зі сторони Я, як і агресія з боку інших, може досягати таких масштабів, що існування людини виявляється під загрозою. Коли вона пізнає це, а надалі і усвідомлює безнадійність самотнього існування в ситуації «війни всіх проти всіх», як визначає даний стан Т. Гоббс, людина готова йти на певні компроміси, домовленості, наявність певних правил, виконання яких дозволить зберегти себе і свою власність.

Таким чином, виникає необхідність для встановлення певних нормативів, які будуть обмежувати негативні вияви людської натури. У свою чергу, їх виконання вимагає наявності певних соціальних інститутів. Вони діють за умови наявності певних повноважень, якими наділяються індивіди в рамках конкретної ролі. Тому бізнес передбачає необхідність виконання правил і норм, які встановлені державою.

Важливе значення для розуміння реалізації бізнесу має також трактування Т. Гоббсом свободи. Т. Гоббс визначає умову ефективного застосування сутнісних сил як соціальну свободу. Для наочності пояснення трактовки цього поняття він розглядає рух деякого тіла (вода). «Згідно з нашим визначенням, – пише він, – свобода є не що інше, як *відсутність перешкод для руху*, наприклад, вода в судині невільна тому, що судина заважає їй вилитися, а якщо судину розбити, то вона стає вільною». Те саме можна сказати й про зусилля людини: якщо вони дуже жорстко обмежені нормативами, то вони не можуть утілитися, а якщо наявні нормативи будуть усунені, то настане можливість для їх реалізації. Але абсолютна свобода також неможлива, оскільки вже було відзначено виникнення «війни всіх проти всіх».

Тим самим свобода повинна органічно включати обмеження за допомогою соціальних нормативів. Ці перешкоди, тобто нормативи, є абсолютними для індивідів, які належать певному суспільству, оскільки саме вони – забезпечують свободу застосування кожного.

За яких умов соціальне примушення як функція бюрократії виправдовує себе? Якщо вона таким чином регулює простір соціальних можливостей, що їх

наявність виявляється достатньою для застосування себе індивідом, належним до певного суспільства у сфері бізнесу.

Успішність ведення справи значною мірою залежить від того, якою мірою держава забезпечує свободу для втілення індивідів. Тим самим, якщо владу розглядати як єдність сили й закону, то свободою буде можливість ефективно застосувати свої сили відповідно до закону. Тоді несвободою буде відсутність такої можливості, у цьому випадку закон не дозволяє індивіду реалізувати самого себе. В останньому випадку ми фактично маємо справу з метаморфозою влади: замість того, щоб виконувати своє призначення, тобто створювати сприятливі умови для самореалізації індивідів, вона перешкоджає їм. У суспільствах будь-яких типів можна знайти приклади, коли влада виправдовує, або, навпаки, не виправдовує свого призначення.

Власність як вияв самого себе потребує захисту від посягання на її цілісність з боку інших. Оскільки використання власності стає небезпечним у природних умовах, людина відмовляється, як вважає Дж. Локк, від своєї індивідуальної свободи на користь держави. Тому виникнення держави обумовлене внутрішніми потребами індивіда. Його поява пов'язана з виразом волі того, хто має певну власність. Як наслідок застосування влади одержує своє виправдання з боку самоцінності індивіда, а насильство стає тим засобом, за допомогою якого захищається цілісність власності. Водночас, держава представляє інтереси не тільки окремого індивіда, але й суспільства в цілому, отже, певна частина власності належить не окремому індивіду, а державі в цілому. Ця власність використовується для здійснення глобальних соціальних засад і на цілі соціального захисту. У компетенцію держави входить право встановлювати розміри і співвідношення приватної і державної власності. Можлива ситуація, коли державна власність повністю поглине приватну, або, навпаки, коли приватна буде домінувати над державною. Від ефективності їхнього співвідношення залежить рівень добробуту в суспільстві.

6.2. Основна функція держави – захист власності

Дж. Локк вважає недосконалість людської природи основною причиною підкорення владі, оскільки більшість людей, на його думку, не в змозі дотримуватися рівності й справедливості. Як наслідок користування власністю стає небезпечним. Тому людина відмовляється від свободи, заснованої на страху за свою власність, і шукає можливості приєднатися до суспільства. Тим самим, основною метою об'єднання людей в державу Дж. Локк вважає необхідність збереження власності.

Для цього необхідне ухвалення деяких універсальних і загальних правил, що є законами, які були б загально визнані й захищали власність кожного від посягання інших. Далі, необхідні інститути, в компетенцію котрому надається використання закону, основною роллю в яких є роль судді, котрому надається право тлумачення законів до кожного конкретного випадку. У компетенцію цих

інститутів повинне застосування сили стосовно тих, хто зробив замах на власність.

Отже, головною метою об'єднання в державу Дж. Локк виділяє необхідність збереження власності. Це твердження обумовлене тим фактом, що існування людини можливе, якщо в її розпорядженні є певна власність. Що ж таке власність? Це та речовинність і засоби, які має у своєму розпорядженні людина. Вона облаштовує сама себе залежно від обсягу власності, її цінності й унікальності. Власність – це те, що знаходиться в розпорядженні людини і може бути нею використане. Інше питання, на які цілі вона може бути використана, і яким чином людина її набула?

Власність фактично визначає існування людини, тому людину можна визначити стосовно тієї власності, яку вона має. Власність отримується в застосуванні самого себе за допомогою втілення своєї сутності. Самореалізація і є спосіб для виникнення власності. І якщо людина не може з яких-небудь причин втілити себе, то тим самим вона позбавляється своєї власності. І, навпаки, як тільки вона знайде собі місце застосування, у неї з'являється власність. І якщо потенційна власність закладена в її сутності, то реальна є результатом втілення. Власність вказує на людину і характеризує, наскільки ефективно вона реалізувала сама себе. Власність потребує захисту як певне надбання. Дж. Локк говорить, що то є право природне, тобто, людина розпоряджається своєю власністю, оскільки вона їй належить. У природному стані індивід знаходиться немов віч-на-віч із собою в стані самодостатності.

У цьому стані відсутнє нормативне регулювання, тому власність виявляється під загрозою. Індивід не в змозі її захистити, тому потрібні інститути, які б ззовні захистили її як щось недоторканне. Ці інститути виступають як щось зовнішнє стосовно індивіда, кожний з яких, одночасно, позбавляється своєрідності й унікальності, тобто стає рівним з іншими.

Тому виникнення держави обумовлене внутрішніми потребами кожного індивіда. Інститут (лат. *instituit* – встановлення, установа), відповідно з'являється як наслідок соціальної потреби. Тобто, з погляду емпіризму держава відсутня спочатку як певна даність, а встановлюється як форма втілення волі кожного, хто наділений власністю. Держава є формою визнання власності з боку всіх. Таким чином, застосування влади одержує своє виправдання з боку самоцінності самого себе, а насильство стає необхідністю, щоб захистити власність. Водночас, таке насильство відбувається не зсередини людини, а ззовні з боку держави, що володіє універсальністю, яка ігнорує своєрідність кожного.

Проте це насильство необхідне, щоб зберегти те, що належить бізнесмену. Тому держава виправдовує себе, якщо вона є інструментом збереження приватної власності. У цьому випадку кожен зацікавлений у сильній державі й добровільно визнає її верховенство над собою.

Якщо держава представляє інтереси суспільства, то, вона має і свою власність. І ця власність також є джерелом існування суспільства в цілому, тому її головне призначення полягає у здійсненні глобальних проектів. У компетенцію інститутів влади входить право встановлювати співвідношення й

розміри приватної та державної власності. Можлива ситуація, коли державна власність повністю поглине приватну, або навпаки, коли приватна буде домінувати над державною. Від ефективності їх співвідношення залежить рівень добробуту в суспільстві.

6.3. Мета держави – всезагальний інтерес

У філософії Г. Гегеля моральність є формою визнання самоцінності людини як утілення духу. Він виділяє наступну тріаду: ідея – дух – воля (ідея дана в душі і втілена через волю). Етична ідея – необхідність блага й добра для всіх, а не тільки для окремої людини, наприклад, бізнесмена, і тому повинна укорінитися у правилах, які типові для даного суспільства. І, навпаки, правила втілюються за допомогою умонастрою окремої людини.

Свобода в цьому випадку полягає у свідомому виборі блага для всіх. Дух присутній через вияв свідомості, тоді дух держави – це єднання в розумі. При цьому ми маємо справу не з окремою державою, а державою як ідеєю, яка повинна здійснитися в реальності.

Свобода для кожного полягає в тому, що своє право переходить в інтерес всезагального. Сила держави полягає в тому, що вона дозволяє індивіду стати самим собою, і разом з тим дотримуватися загальних інтересів. Таким чином, Г. Гегель знімає суперечність держави як форми здійснення загального інтересу й самореалізації окремого індивіда. Тим самим призначення держави – встановлення гармонії між загальною і суб'єктивною свободою. Тому він критикує платонівську державу за те, що в ній не діє суб'єктивна свобода.

Якщо в емпіризмі необхідність держави визначається виходячи із суб'єктивних інтересів, то в раціоналізмі, до якого належить Г. Гегель, головними будуть загальні інтереси. У цьому аспекті людина є соціальною істотою, водночас, людина – це істота духовна, оскільки вона може раціонально зрозуміти ідею. І в цьому ракурсі вона може визначити себе ззовні. Якщо ми будемо розглядати людину як джерело духу, то тим самим держава буде такою, що виходить з її самозвеличення. Заслуга такого визначення держави належить Гегелю. Для нього держава: «...є дійсність етичної ідеї – етичний дух є як очевидна, самій собі ясна, субстанціональна воля, яка мислить і знає себе і виконує те, що вона знає й тому, що вона це знає». У цьому визначенні ми бачимо, що Гегель об'єднує в єдине ідею, дух і волю, а джерелом своєрідності ідеї вважає моральність.

Перед нами не емпірична, а раціональна модель втілення людини. Дух при цьому тлумачиться як вияв свідомості в розумінні ідеї та її втіленні через волю. Відповідно виникає необхідність розрізняти державу як деяку ідею і власне реальну державу. Якщо держава як ідея є, безумовно, досконалою, то реальна держава має істотні недоліки.

Тому призначення держави визначається не з боку емпірично конкретної людини, а з боку всезагального. В зв'язку з цим Гегель тому прямо вказує, що «... мета держави є всезагальний інтерес».

6.4. Демократія як тип державного устрою

Демократія може розглядатися як такий тип державного устрою, при якому можливе досягнення гармонії між інтересами індивіда й суспільства. Це обумовлене тим, що критична налаштованість свідомості демократичного суспільства дозволяє усунути конкретні недоліки, які роблять негативний вплив.

Водночас, це не означає, що демократична держава абсолютно позбавлена недоліків. Т. Гоббс серед цих недоліків виділяє численних представників народу, кожен з яких має свої суб'єктивні інтереси, зокрема, враховує інтереси своїх найближчих родичів і найближчого оточення. Такі представники народу прагнуть «збагатити своїх дітей, родичів, друзів і підлабузників». Це і є однією з головних причин зловживання владою при використанні й розподілі суспільних благ. Їхнє соціальне становище дозволяє їм залишатися безкарними. Складність профілактики посадових злочинів полягає в тому, що в компетенцію урядовців входить контроль за виконанням законів. Єдиним засобом подолання є свобода слова.

Іншим важливим негативним виявом демократії він вважає неоперативність ухвалення рішень, що зумовлене тривалістю їх обговорення, завдяки чому вони втрачають свою актуальність і стають відомими політичним опонентам.

6.5. Портрет політика

За формування умов існування в межах конкретної держави несуть відповідальність інститути влади, тобто сукупність урядовців. М. Вебер відзначав, що вони можуть використовувати в своїх особистих цілях своє право ухвалення соціальних рішень для того, щоб брати хабарі й чайові.

Класифікацію зловживань керівників можна знайти вже у Ф. Бекона, який виділяє три основні види насильства. По-перше, це насильство, яке скоюється за допомогою прямого порушення закону; по-друге, зловмисна підступність, здійснення якої можливе «під прикриттям» закону; по-третє створення й ухвалення жорстоких законів. Особливо слід виділити яскраво негативну дію останнього виду насильства, оскільки воно фактично зводить у ранг закону насильство над особою.

Однією з головних якостей політика М. Вебер вважає його незалежність у плані фінансової самостійності, тобто політик повинен бути дієвою особою, для того, щоб бути незалежним в своїх рішеннях. Отже, політиком може стати тільки той індивід, який проявив себе достатньо у сфері бізнесу, і став достатньо забезпеченою людиною. Інакше він мусить шукати винагороди за свої послуги.

Особливу роль у середовищі поважних людей відіграє вождь. Особливість вождя полягає в тому, що йому довіряють. Саме довіра призводить до формування харизми вождя і стає основною причиною для виникнення плебісцитної демократії. Вождь володіє «харизмою», тобто подобається масам

своїми певними якостями, які можуть йому бути й не властиві, а створюватися його іміджмейкерами.

На роль політика в партійній машині плебісцитної демократії може претендувати і бос. Досягнувши певного успіху в діловій сфері, де він виходить на перші ролі, він вирішує присвятити себе політичній кар'єрі. Проте у сфері політики бос не виходить на перші ролі, вважаючи за краще триматися середнього рівня в способах досягнення політичних цілей, з іншого боку, він достатньо безпринципний у способах досягнення своїх цілей, залишаючись при цьому бездоганим у приватному житті. Але поступово ці дилетанти починають поступатися своїм місцем професійним політикам.

Партійні протистояння фактично виявляються в зіткненні за придбання сфер впливу, що призводить до гонитви за посадами. Проте цій тенденції протистоїть тенденція зростання професіоналізму керівників. У результаті тривалої соціальної практики формуються їхні навички й майстерність, а разом з ними відбувається підвищення рівня етичної самосвідомості, яка ґрунтується на відчутті професійної гордості. Саме професіоналізм високо оцінюється суспільством, що і є чинником підвищення рівня раціональності в управлінні.

Отже, однією з причин виникнення позитивних умов для ведення справ є підвищення продуктивності діяльності керівників. М. Вебер говорить про поступове виникнення обмеженої касти урядовців, яка досягає досконалості в своїй діяльності. Поза сумнівом, у такому зауваженні знаходить свій вираз фіксація реального соціального факту. Для того, щоб державне управління було продуктивним, необхідно, щоб достатньо досконалим було ухвалення соціальних рішень і їх виконання. Тільки в цьому випадку здійснюватимуться соціальні вимоги, які надходять з боку суспільства.

Якщо вони не виконуються, то виникають соціальні катаклізми, які призводять до значних руйнувань. І лише через декілька поколінь може виникнути знову шар чиновництва, який володіє високим професіоналізмом.

6.6. Бюрократичні інститути

Закон Паркінсона або піраміда, що росте. Він фіксує факт розростання чиновницького апарату в двох аксіомах:

- 1) керівник множить підлеглих, але не суперників;
- 2) керівники працюють один на одного.

1. Британський і китайський принцип відбору кадрів. Особливістю британського принципу є довіра кандидатам, що мають високопоставлених родичів. Особливістю китайського методу є використання письмових випробувань. Результати іспиту в останньому випадку визначають значущість місця в чиновницькому апараті. Сучасні методи застосування такого принципу припускають введення тестування під час прийому на певну посаду.

2. Коефіцієнт даремності голів і комітетів. Основний недолік кабінету полягає в тому, що оскільки його чисельність не дозволяє оперативно ухвалювати рішення, вони приймаються малими групами поза засіданням комітету. У результаті його існування фактично стає даремним.

3. Воля народу або Щорічний загальний збір. Політичні рішення спочатку визначені причетністю до певної політичної сили, у комітетах якої вони вже сформульовані.

4. Висока фінансова політика або Точка байдужості. Так званий закон звичних сум свідчить: «...час, витрачений на обговорення пункту обернено пропорційний до даної суми». Із нього витікає, що всі найважливіші фінансові рішення ухвалюються гранично вузьким колом політичних осіб.

У результаті аналізу недоліків управління С.Н. Паркінсон виділив декілька комічно-парадоксальних законів, які назвав своїм ім'ям. Як вважає С.Н. Паркінсон, одним із недоліків існуючих бюрократичних інститутів є їх тенденція до розростання. Це викликає істотне збільшення витрат на їхнє утримання, і водночас зменшення ефективності їхньої діяльності. У свою чергу, даремність громіздкого бюрократичного апарату полягає в тому, що рішення ухвалюються в малих групах, а потім тільки оформляються як обов'язкові.

Вдосконалення того або іншого закону стає неможливим через наявність протиборствуючих блоків, у кожному з яких рішення ухвалюються тільки малим колом осіб. Отже С.Н. Паркінсон приходять до висновку, що громіздкий бюрократичний апарат фактично нездатний ухвалювати оперативні й оптимальні економічні та політичні рішення. І лише тоді, коли його неспроможність стає очевидною для суспільства, він руйнується, а на його місце приходять нові, спочатку невеликі, але проходить час і вони знову розростаються.

Недосконалість бюрократичного апарату пов'язана з тим, що виконання справ, пов'язаних з необхідністю виконання певного письмового розпорядження. Віддаленість урядовця від безпосереднього виконання справ призводить до того, що його середовище стає закритим, а відносини в ньому визначаються не суттю справи, а суб'єктивними відносинами.

Питання для самоконтролю

1. Які причини виникнення держави виділив А. Мемфорд?
2. Що таке людська мегамашина?
3. Як може відстояти себе людина в умовах «війни всіх противсіх»?
4. Чому необхідний компроміс?
5. Як трактував свободу Т. Гоббс?
6. Чому держава повинна захищати власність?
7. Чи може бути держава власником?
8. У чому полягає роль гегелівської моделі держави, як втілення абсолютного духу?
9. Які основні недоліки демократії виділив Т. Гоббс?
10. У чому полягає призначення урядовця і політика за М.Вебером?
11. Які недоліки бюрократії виділив С.Н. Паркінсон?

ТЕМА 7. МИСТЕЦТВО УПРАВЛЯТИ

Основні питання лекції:

- 7.1. Воля до влади й безґрунтовність
- 7.2. Властивості лідера
- 7.3. Стили управління: партнерський і авторитарний
- 7.4. Сценарій оптимізації в управлінні
- 7.5. Сценарії управління у великому бізнесі

7.1. Воля до влади й безґрунтовність

Втілення бізнесу передбачає розуміння різних аспектів сутності влади. Примушення – це складний компонент керівництва, і без нього неможлива будь-яка справа. Якщо людина не розуміє сутності влади, її примушення може бути свавіллям, яке звернеться і на неї, оскільки кожна діяльність рефлексивна. Тому звернемося до протилежних підходів, які показують яким чином особливість реалізації влади обумовлює результативність виробничої та комерційної діяльностей.

Ф. Ніцше розрізняє стару й нову волю до влади. Стару волю до влади він відносить до культу раціоналізму, у рамках якого воля є прагнення до істини, при цьому суще повинне підкоритися мислимому. Наслідком такого культу повинно бути створення якогось нового світу. Ф. Ніцше сумнівається в можливості втілення такої волі до влади. Неможливість її здійснення полягає в тому, що перешкодою слугують уявлення про добро і зло, а з іншого боку – сама воля, яка є водночас волею до життя.

Стара воля до влади – це потреба творення нового світу ціною руйнування, але власне воля до влади є волею до життя, яку потрібно знайти всередині самого себе. Ф. Ніцше пише: «Стогранним дзеркалом ловив я погляд життя, коли вуста її мовчали: щоб її погляд говорив мені і її погляд говорив мені».

Вияв волі до влади він розглядає відносно того, хто наказує, хто виконує, при цьому він виділяє пріоритет слухняності, оскільки той, хто підкорюється, не може підкорятися самому собі.

Ф. Ніцше вважає, що, звертаючись до розгляду волі до влади, можна зрозуміти співвідношення того, хто підкоряється і хто наказує. При цьому у позиції того, хто підпорядковується також присутня воля до влади, тому що він приносить себе в жертву, оскільки ставкою є його життя.

Проте наказувати важче, ніж підкорятися, оскільки той, що наказує ризикує сам собою. Отже, наказ і покора обумовлюють одне одного: «Але як же відбувається це?», – так питав себе. Що спонукає все живе підкорятися і, наказуючи, ще покорятися?» .

Для найсильнішого проявити волю до влади значить пережити радість бути паном. Але Ф. Ніцше бачить сильніший вияв волі до влади у того, хто підкоряється, оскільки основа волі до влади – це покора. Він вигукує: «А де є жертва і стеження, і погляди любові, там є і воля бути паном». Тобто воля до

влади починається з подолання самого себе: «Мені потрібно бути боротьбою, і становленням, і метою, і виявом цілей: ах, хто вгадає мою волю, вгадає також, якими кривими шляхами вона повинна йти».

У самій волі до влади спочатку відсутня завершеність, щось визначене, позначене, встановлене. Це сам рух людини узятій зсередини самої себе, не заспокоєність, відвага і вічний пошук.

Трактування волі до влади Ф. Ніцше органічно продовжує розумінням безґрунтовності Л. Шестовим. Він вважає, що основне призначення філософії – це: «Навчити людину жити в невідомості – ту людину, яка якнайбільше боїться невідомості і ховається від неї за різними догматами». Основа безґрунтовності полягає в усвідомленні необхідності відмовитися від усякого переконання й усякого світогляду. Ця позиція обґрунтовується тим, що будь-яка ідея є тільки спробою пояснення реальності, яка знаходиться в безперервному русі. Проте ідею розглядають як щось постійне й незмінне, як, наприклад, у платонізмі.

Як тільки людина відмовляється від панування постійного, її існування пронизує безнадійність. Л. Шестов пише: «Безнадійність – урочистий і найбільший момент у житті. До цих пір нам допомагали – тепер ми належимо тільки собі. До цих пір ми мали справу з людьми і людськими законами – тепер з вічністю й відсутністю всяких законів». Отже, людина опиняється віч-на-віч з самим собою, і пізнає реальність із середини самого себе. І діалектика цієї реальності така, що вона повинна шукати джерело для подолання тільки в самій собі, а не в ідеях, світогляді, законах, моралі тощо.

7.2. Властивості лідера

Цзисю запитав у Конфуція:

- Що ви скажете про Янь Хуес як про людину?
- Хуей перевершує мене в людяності, – відповів Учитель.
- А що ви скажете про Цзигуне?
- Си перевершує мене в красномовності, – відповів Учитель.
- А що ви скажете про Цзилу?
- Ю перевершує мене в сміливості, – відповів Учитель.
- А що ви скажете про Цзичжане?
- Ши перевершує мене у твердості, – відповів Учитель.
- Якщо так, чому ж усі вони служать вам, учитель? – запитав Цзися, піднявшись з рогожі.
- Сідай, сказав Конфуцій. – Я скажу тобі. Хуей може бути людяним – але не вмє заперечувати. Си може бути красномовним – але не вмє запинатися. Ю може бути сміливим – але не вмє боятися. Ши може бути твердим – але не вмє поступатися. Я не погодився б обміняти всі їхні достоїнства на свої. Ось чому вони й служать мені беззаперечно.

Ле-зци

Результат певної справи, якщо вона виконується сукупністю людей, залежить від особистісних характеристик того, хто ними управляє. Можлива

ситуація, коли керівник має проект, виконання якого може принести значні вигоди, і, проте, він не в змозі його втілити, оскільки не володіє необхідними особистісними якостями. Розглянемо людські властивості лідера на прикладі уявного діалогу Конфуція зі своїми учнями. У розмові Цзи-сю з Конфуцієм, присвяченої його учням, виділяється декілька позитивних характеристик, а саме: людяність, красномність, сміливість, твердість. Людяності, яку можна розуміти як здібність до співпереживання й доброзичливість; далі, красномовства, тобто розвинутих комунікативних здібностей, які дозволяють установлювати діловий контакт; сміливості – уміння активно вести справу навіть за наявності значних складнощів і не відступати; і твердості – здібності протистояти будь-яким зовнішнім протидіям, які б інтенсивні вони не були, недостатньо щоб ефективно керувати.

Із відповіді Конфуція стає зрозуміло, що для кожної із названих властивостей є протилежні: людяності протистоїть уміння заперечувати, красномовству – запинатися, сміливості – боязливість, твердості – поступливість. Вияв людяності може бути доцільним, коли ми розглядаємо певну управлінську ситуацію, якщо вона поєднується з умінням заперечувати. Таке доповнення виправдовує себе, оскільки якщо відсутня здатність адекватно оцінювати дії та вчинки, то людяність перетворюється на вседозволеність.

Красномовство доповнюється умінням запинатися, тобто здібності вислухати будь-яку думку, пропозицію, скаргу тощо. Якщо таке уміння відсутнє, якщо керівник не сприймає зовнішні рекомендації, не здатний аналізувати їх, він не може згуртувати колектив для вирішення складних проблем. Слід зауважити, що необхідність для керівника уміння слухати відзначали і представники західної філософської думки. Так Плутарх пише: «Навчися слухати і ти зможеш отримати користь від тих, хто говорить погано».

Сміливість співвідноситься з умінням боятися, оскільки не завжди необхідна активна дія, у деяких випадках потрібна ретельна зваженість при ухваленні рішення.

Твердість повинна доповнюватися поступливістю, оскільки якщо глибокий аналіз проблеми буде свідчити про помилковість первинного рішення, то виникає необхідність його змінити. Отже, вигляд лідера, створеного Ле-цзи, одним з представників даосизму, складається із сукупності протилежних властивостей людини, а саме:

Людяність – уміння заперечувати; Красномовство – уміння запинатися; Сміливість – уміння боятися; Твердість – уміння поступатися.

Отже, активних виявів людської природи недостатньо для того, щоб управляти людьми, вони повинні бути доповнені пасивними. Така модель лідера ґрунтується на спонтанності вияву людини. Вона обумовлена зверненням до поняття «дао» (шлях).

Досягнення природності існування можливе за умови не тільки активності, але й стану споглядальності, не дії. У цій відсутності дії відбувається розуміння логіки здійснення буття і, отже, власного дао. Якщо ж дао порушується, то виникає дисгармонія людини і світу, отже, конфлікти, невдачі, хвороби та ін. Складність ролі керівника полягає в тому, що він

повинен побачити не тільки своє дао, а й дао (шлях) того колективу, яким він керує. Саме тому Тіт Лукрецій Кар вигукує: «Краще підкорятися, чим володарювати».

7.3. Стили управління: партнерський і авторитарний

Управління – це вплив однієї людини на іншу, при якому одна з них є наказуючою, пануючою, володарюючою, а інша – виконуючою, що підкоряється. Установлюються відносини залежності, за яких керівник займає домінуючу позицію, котра полягає в тому, що він має певну владу над тим, хто йому підкоряється.

Наявність влади є універсальною ознакою відносин між людьми. М. Фуко вважає, що владні відносини характерні не тільки за наявності інститутів влади, функція яких полягає у виконанні закону. Владні відносини, на його думку, характерні для будь-яких відносин між людьми. Вони виникають між батьком і дітьми, вчителем і учнями, домогосподаркою і прислугою тощо. Те, яким чином вони виконуються, будемо називати стилем управління. Стилем (греч. *stylos* – паличка) в старовині називали загострену паличку для письма на воскових дощечках або бересті).

Поняття стиль широко використовується в естетиці і мистецтвознавстві, де воно характеризує спільність образної системи, засобів художньої виразності, творчих прийомів.

Стиль управління – це своєрідність здійснення владних відносин у їхньому стійкому вияві. Виділимо два протилежні стилі управління: на одному полюсі буде стиль, заснований на відчутті партнерства, співпраці, зацікавленості в іншому; на іншому бажання домінування.

Для того, щоб зрозуміти особливість партнерського стилю управління, слід звернутися до наступного вислову Ларошфуко: «Той, хто думає, що може обійтися без інших, сильно помиляється; але той, хто думає, що інші не можуть обійтися без нього, помиляється ще сильніше».

Основою для виникнення партнерського стилю є зацікавленість в іншому як професіоналі. Тому партнерський стиль виникає, якщо керівник має потребу в тому, хто може виконати його проекти.

При цьому неважливо, в яких інститутивних відносинах знаходяться керівник і його підлеглий, який може бути не тільки вільною людиною, яка наймається виконати певну роботу, але й навіть рабом. Зокрема про необхідність використання партнерського стилю управління в рабовласницькому ладі побічно висловлювався Аристотель: «Але погане застосування влади не приносить користі ні тому не іншому: адже що корисне для тіла, те корисне для душі, раб же є деякою частиною пана, наче живого, хоча й віддаленою частиною пана, наче живого, хоча й віддаленою, частиною його тіла». Його аргументування ґрунтується на антропологічній концепції світу: в її основі уявлення світу як продовження людського тіла. Саме тому тіло раба трактується як продовження тіла його пана.

Відносини залежності універсальні, вони можуть виявлятися щодо не лише іншої людини, а й певних речей, станів тощо. Тому необхідно розрізняти інститутивні владні відносини, які визначаються, і регулюються соціальними інститутами й неформальні стосунки, які є тільки виявами суб'єкта. Неформальна залежність істотно впливає на стиль існування індивіда. Зрозуміти своєрідність інститутивних і неформальних відносин допоможе наступний вислів Сенеки:

Мені скажуть: так вони раби.

Так ось цей раб володіє вільним духом.

А покажіть мені, хто не рабствує

У тому чи іншому значенні.

Цей ось – раб хоті, той – корисливої жадоби;

А той – честолюбства.

Немає рабства більш ганебного

ніж рабство добровільне.

Якщо інститутивна залежність – це своєрідність здійснення у відносинах «підкорення – панування», то неформальна залежність характеризує своєрідність індивідуального стилю існування.

Авторитарний стиль управління є протилежністю партнерського і заснований на придушенні їх приниженні особистості. Використання такого стилю зумовлене в багатьох випадках негативними виявами людської натури, про яку аль Мааррі Абу-аль-Аля писав:

Немає людській капості кінця

Повіз морд звіриних не знайти обличчя.

Якщо виникнення партнерського стилю зумовлене прагматичними потребами, необхідністю створити що-небудь корисне, досконале, то в основі авторитарного стилю знаходиться потреба зайняти і зберегти за собою пануюче положення в структурі владних відносин. Якщо в партнерському стилі відношення пронизані дружелюбністю і почуттям вдячності, то в авторитарному, навпаки, підозрілістю, ненавистю, почуттям заздрості тощо. І джерелом взаємної ненависті є те, що той, хто управляє, не володіє потребою творення, його домагання обмежуються потребою панувати над підлеглими і за всяку ціну зберегти своє положення, використовуючи найжорстокіші засоби аж до фізичного зла. У зв'язку з цим Н. Макіавеллі писав: «Той, хто прагне зберегти владу повинен вдатися до зла». Найповніше своєрідність авторитарного стилю управління описана в його роботі «Правитель».

Виправдання використання авторитарного стилю управління може бути зумовлене не тільки суб'єктивними імперативами, наприклад, такими, як «бути при владі», «стати багатою людиною», але й соціальними цілями, наприклад, «процвітання держави». Така обумовленість, втім, має свого емпіричного виправдання. Один із представників легістів, а саме Шань Цзин, писав: «Якщо правити людьми як добродійними, то неминуча смута і країна загине: якщо управляти як порочними, то завжди затверджується зразковий порядок і країна досягає могутності».

Отже, можливі два основні стилі управління: партнерський і авторитарний. Виникнення того або іншого зумовлене відношенням людини до справи. Якщо у неї присутня достатньо сильна мотивація до виконання певної справи, якщо досягнення результатів важливе в плані самодостатності самого факту творчості, якщо потреба творення є сенсом існування, то використовується партнерський стиль. Якщо ж в основі мотивації лежить прагнення зайняти соціальну позицію лідера, забезпечити своє існування певними благами, то використовується авторитарний стиль управління.

7.4. Сценарій оптимізації в управлінні

Сценарій (від лат. *scenari*o) – це короткий виклад змісту п'єси, за яким створюються вистави в театрі імпровізації (імпровізація – від лат. *improvisus* – несподіваний, раптовий – творення віршів, музики в момент виконання), балетні спектаклі, масові видовища, виступи з чим-небудь наперед відомим.

Своєрідність управлінського сценарію Дж. Стека полягає в тому, що в ухваленні рішень беруть участь всі учасники справи. Слід мати на увазі, що вона долає недоліки вертикальної управлінської піраміди, в якій рішення ухвалюються на самому верху, а потім вони опускаються на нижчі поверхи управлінської структури. На противагу їй управлінська модель припускає колективне ухвалення рішень. Тут не передбачається обов'язкова наявність практичного втілення унікальної технологічної ідеї, зовсім навпаки, вона використовується для управління самою рутинною роботою.

Основна проблема, яку вирішує Дж. Стек – це встановлення партнерського стилю відносин між керівником і підлеглими. Як основний недолік він виділяє взаємне неуцтво – як керівників, так і підлеглих, наприклад, «неуцтво вищого керівництва полягає в уявленні, що підлегли не здатні зрозуміти проблему й відповідальність керівника», і, навзаєм, «неуцтво робочих звичайно означає, що вони уявлення не мають, чому керівництво діє саме так».

Дж. Стек виявляє декілька міфів, які виникають у процесі здійснення справи:

- 1) не «говори людям правду, вони тебе обдурять»;
- 2) «добрі приходять останніми»;
- 3) «менеджер зобов'язаний знати відповіді на будь-які питання»;
- 4) «ні про що не турбуйся, роби свою справу»;
- 5) «не можна допускати, щоб люди швидко просувалися службовими сходами».

Нагадаємо, що міфом можна вважати соціальні уявлення, які мають загальну актуальність.

Отже, виділяються негативні міфи, які виникають у процесі виконання спільної діяльності. Міф «не говори людям правду, а не то обдурять» походить з потреби створення сприятливого іміджу керівника і зі стану справ на підприємстві. Дж. Стек виступає проти такого підходу. Повідомлення негативної інформації, на його думку, може стати стимулом для подолання

недоліків у сутності виробничої діяльності. Воно вказує на ті проблеми, які необхідно вирішувати, і, навпаки, їх замовчування призводить до того, що вони не розв'язуються.

Міф «добрі приходять останніми» пов'язаний з уявленням про те, що тільки жорсткий примус ефективний, що люди за своєю природою ледачі, і лише жорстокість є єдиним засобом примусити їх ефективно працювати. Але Дж. Стек вказує, що сильнішим стимулом для активізації є змагальність на основі знання загального стану справ і впевненість у тому, що позитивні результати приведуть до поліпшення умов існування.

Міф «менеджер зобов'язаний знати відповідь на будь-яке питання» виникає як очікування звинувачення керівника в некомпетентності. Таке звинувачення можливе, якщо керівник є авторитарним. Але воно знімається в тому випадку, якщо рішення ухвалюються колегіально. Відповідно кожний несе відповідальність за його ухвалення й виконання.

Міф «ні про що не турбуйся, роби свою справу» виникає в результаті прагнення уникнути своєї відповідальності за загальний стан справ на виробництві. Такий міф пов'язаний зі створенням образу ідеального працівника. Ця ідеалізація призводить до того, що виникає передумова для халатного відношення до своїх обов'язків.

Міф не «можна допускати, щоб люди швидко просувалися службовими сходами» пов'язаний з уявленням про необхідність тривалого накопичення досвіду, що суперечить відмінності в здібностях.

У своїй моделі бізнесу він виходить з того, що підвищення ефективності управління можливе за умови активізації зворотного зв'язку в процесі прийняття виробничих рішень, контролю і звітності. Тому, управління носить колективний характер, що дозволяє достатньо глибоко врахувати різноманіття найрізноманітніших чинників, що впливають на ефективність роботи. Право голосу має практично кожний учасник такого виробничого колективу, як наслідок усувається відчуженість між керівниками й підлеглими. Виникають відносини спільної зацікавленості та згуртованості.

Дж. Стек називає свій стиль управління «Великою грою в бізнес». У чому ж необхідність такої гри? Кожний, хто приймає участь у справі, як правило, виконує одну або кілька дій відповідно до своєї спеціальності. Але від його уваги вислизає цілісна картина справи. Можливо, що його дія виконується не достатньо ефективно й раціонально, що призводить до зниження темпів роботи всього виробничого колективу. Проте ця залежність залишається не розкритою.

Фактично Дж. Стек вирішує на рівні практичної діяльності проблему кола герменевтики, яка формулюється в герменевтиці таким чином: частину можна зрозуміти виходячи із цілого, і, навпаки, ціле можна зрозуміти, коли відома кожна із частин. Увійти до кола герменевтики означає утримувати у свідомості єдність цілого і частин.

У його сценарії управління кожен розуміє актуальність виконуваної ним роботи і розуміє залежність її від сукупності інших робіт. Саме розуміння актуальності своїх дій стає стимулом для активізації виробничого процесу. Дж.

Стек зазначає: «Чим більше люди розуміють, тим більше їм хочеться дізнатися».

Тому в його моделі управління таке велике місце відіграють загальні збори, на яких розглядаються ефективність виконання окремих робіт і стан виробничого процесу в цілому. Переваги віддаються аналізу цифрових показників. Цифра показує недоліки й напрями підвищення ефективності. Вона вказує конкретно на того, хто непродуктивно працює.

Дж. Стек пояснює необхідність глобальної комунікації наступним:

- 1) відповідальністю підприємця перед тими, кому він надає роботу;
- 2) необхідністю позбавлення від рутинного відношення до роботи, тобто визначення й формування конкретних цілей при виконанні окремих дій;
- 3) прагненням позбутися установки на пониження своєї ролі в зміні стану справ, руйнуванні установки «Я маленька людина»; (потребою в правильному розподілі матеріальних цінностей).

Отже, Дж. Стек фактично ставить за свою мету підвищення соціальної самооцінки людини, перетворення її із пасивного виконавця в активного учасника загальної справи.

Правила гри в бізнес ґрунтуються на тому, що в підвищенні якості й ефективності зацікавлені всі, оскільки саме вони є чинниками, які визначають рівень матеріального добробуту. Зрештою саме поліпшення умов існування є тим результатом, який необхідний для всіх.

7.5. Сценарії управління у великому бізнесі

Виконання будь-якої справи в тій чи іншій мірі імпровізація, оскільки воно вимагає ухвалення, разом із суворо раціональними, несподіваних і оперативних рішень. Тому одна з вимог до управлінця – це здатність ухвалювати спонтанні рішення, тобто він повинен уміти приймати імпровізаційні рішення.

Водночас, тотальна імпровізація навряд чи доцільна в управлінні, оскільки необхідно враховувати достатньо велику кількість змінних чинників, що не завжди можливо. Як тільки масштаби бізнесу збільшуються і кількість комунікативних ланок стає достатньо великою, управління втрачає свою ефективність. Особливо велика скрута пов'язана з тим, що комунікація набуває епістолярної форми: кожне рішення є письмовим повідомленням, яке повинне бути завізоване його автором.

Щоб позбутися хвороби великого бізнесу, як назвав її К. Тетеїсі, він пропонує низку заходів, серед яких – децентралізація управління. Тоді величезна фірма перетворюється на сукупність пов'язаних між собою невеликих фірм, що управляються автономно, але підлеглі загальним виробничим цілям.

Величезне значення він надає виявленню недоліків у виробничій діяльності, саме тотальний контроль дозволяє досягати високої якості товару. Слід також відзначити установку на загальну участь у реалізації товару.

Управлінська система Г. Форда відрізняється простотою і компактністю. Він вважає, що головне – це виробнича компетентність і тим фактично виступає проти розподілу управлінських функцій. Г. Форд відзначає: «Робота, виключно одна робота є нашою вчителькою і керівницею». Таке відношення до титулів зумовлене тим, Г. Форд проти роздроблення відповідальності. Отже основною вимогою до керівника є те, що він повинен починати з найнижчого щабля посадових сходів.

При цьому, він знижує всякі ієрархічні вертикальні відносини між керівництвом, відмінивши майже повністю письмову документацію. Усі розпорядження віддаються переважно в усній формі, а кожний робочий може звернутися до директора, проминувши всі проміжні ланки.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає відмінність у розумінні старої і нової волі до влади Ф. Ніцше?
2. Чи може влада бути засобом для руйнування?
3. Як поєднати подолання недосконалості людини і прагнення до влади?
4. Як відмовитися від ідеї за Л. Шестовим і чому це необхідно?
5. Що таке людяність керівника?
6. Які якості керівника виділяє Конфуцій?
7. Як досягти природності існування згідно даосизмом?
8. Що таке відповідальність за іншого?
9. У чому перевага партнерського стилю управління?
10. Що таке бути рабом з погляду Сенеки?
11. У чому схожість концепцій управління К. Тетейсі та Г. Форда?

ТЕМА 8. РАЦІОНАЛІЗМ, ІНТУЇТИВІЗМ, ПРАГМАТИЗМ – ФІЛОСОФСЬКА ОСНОВА СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ ТА УПРАВЛІННЯ

Основні питання лекції:

- 8.1. Причини раціоналізації бізнесу та управління в умовах сьогодення.
- 8.2. Інтуїтивне мислення в діяльності управлінця та бізнесмена.
- 8.3. Сутність раціонально-інтуїтивних дій управлінця та бізнесмена.
- 8.4. Прагматичний метод управління в бізнесі.

8.1. Причини раціоналізації бізнесу та управління в умовах сьогодення

Раціональне управління – це система керівництва людьми за якої досягається максимальної ефективності у вирішенні певних завдань в економічній, політичній та культурних сферах. Динаміка управлінського процесу виражається в здатності керівника швидко та вміло впливати на діяльність людей, сприяти успіху в досягненні поставленої мети у виробничій

сфері, політичній чи науковій діяльності, туристичних, спортивних заходах та інших організаційних справах.

Раціональне, успішне виконання поставленої мети передбачає наявність у керівника чіткого розуміння як власної ролі та місця в організації, так і також кожного із своїх підлеглих.

Становлення сучасного менеджменту та бізнесу датується економічною наукою початком 20 ст. Це був час, коли всі країни Європи знаходились в стані високорозвинених ринкових відносин. Менталітет «дикого капіталізму» поступово відходив в історію. Перед економікою, політикою, культурою життя постали нові вимоги, виконання яких потребувало і нових філософських основ – раціоналізму та інтуїтивізму. Не були вони відкриттям 20 ст. І раціоналізм і інтуїтивізм зароджувались ще в глибинах античної філософії, пройшовши своє, як було вже фрагментарно подано в попередніх лекціях, формування в умовах Середньовіччя, Нового часу і, особливо, впродовж всього 19 ст. Проте ці методи пізнання розвивались в руслі наближення до практичного життя суспільства.

Виключення складав марксизм в особі його засновників **Карла Маркса** (1818-1883) та Фрідріха Енгельса (1820-1896) та їх послідовників Поля Лафарга (1842-1911), Франца Мерінга (1846-1919), Г. Ф. Плеханова (1856-1918) й інших, які вже в перших своїх працях проголосили змістом філософії революційне перетворення світу на засадах раціонального бачення його пролетаріатом, теоретиками якого вони були.

У «Критиці Готської програми» (1875) К. Маркс сформулював своє бачення закономірностей розвитку майбутнього комуністичного суспільства.

Учення про суть капіталістичного виробництва, побудованого на експлуатації найманої праці, було спрямоване на те, щоб показати його історичну безперспективність. За визначенням Маркса, капіталізм сам готує свою загибель і на зміну йому прийде інший лад, побудований на суспільній власності. Але Маркс та Енгельс, хоч і були впевнені в неминучості революційної зміни існуючого ладу, не залишили всебічно обґрунтованої теорії соціалізму.

На відміну від ідеалістичної діалектики Г. Гегеля, марксистська діалектика є матеріалістичною. За К. Марксом не свідомість чи Бог створюють матерію, а навпаки матерія у своєму постійному русі та розвитку створила свідомість. Пізнання можливе через органи чуття та розум, а практика є мірилом, яким вимірюється світ та є єдиним критерієм істини.

Відповідно до відомої тези К. Маркса – «буття визначає свідомість» керівники повинні формалізувати управлінський процес шляхом організаційно-розпорядчих документів, політик, регламентів, інструкцій, форматів нарад, методів комунікації, негласних правил тощо. Головною роботою керівника є праця над своєю свідомістю (інтелектом, раціональним, творчим мисленням, втіленням ідей), на відміну від працівника, розум якого зайнятий виробничим процесом (деталлями і продуктивністю – можливістю збільшення заробітку).

Розвинув парадигму раціоналізму німецький соціолог **Макс Вебер** (1864-1920). Аналізуючи сучасне йому суспільство, він прийшов до висновку, що

саме раціональність є тією філософською основою, на якій успішно може функціонувати ринкова економіка. Ідеальним виразом раціоналізації суспільства в умовах ринкових відносин, вважав М. Вебер, є особливості бюрократичного апарату в організаціях різного типу управління. Такими особливостями є:

- дотримання членами управлінських груп певної, визначеної ними поведінки;
- строгий розподіл обов'язків і компетенції відповідно до спеціалізації;
- ієрархія у керівничому гроні тієї чи іншої організації;
- професіоналізм;
- можливість отримати посаду відповідно до рівня компетенції;
- ротація керівних кадрів.

Бюрократи, очолюючи організації, писав М. Вебер, у всіх своїх діях керуються, перш за все, засадами раціональності. На основі цих засад вони постійно удосконалюють свою управлінську майстерність. Саме завдяки раціональному підходу до системи управління, вважав М. Вебер, в суспільстві створилась група людей, яка постійно вчиться «вмінню керувати, оволодівати таємницями комунікативного мистецтва» в економічній, політичній та культурних сферах.

З багатой теоретичної спадщини М.Вебера можна зробити висновок, що основними причинами раціоналізації діяльності структур капіталістичного суспільства в умовах розвиненої ринкової економіки є:

1. Раціональний характер розвитку економіки, політики, культури. М. Вебер писав: «Загалом творцями капіталізму були раціональне підприємництво, раціональна бухгалтерія, раціональна техніка, раціональне право, але не лише вони; ми повинні віднести сюди раціональний спосіб мислення, раціоналізацію способу життя раціональну господарчу етику».

2. Другою причиною раціоналізації сфери управління була капіталістична система організації праці. «Тільки Захід, – писав німецький філософ і соціолог, – має досвід ведення підприємництва із застосуванням зростаючого капіталу, вільною працею і раціональною спеціалізацією та поділом праці».

3.Третьою важливою причиною раціоналізації управління системи розвинених ринкових відносин була демократизація суспільства в усіх його сферах. Західний світ дуже швидко зробив висновки із комуністичних переворотів в Російській імперії і випередив негативні наслідки закріпленням економічних та політичних прав і свобод індивідів.

4. У підсумку філософського розуміння раціональності сфер життя Західні суспільства змогли отримати теоретичне обґрунтування та впровадити незалежні управлінські інститути.

Бюрократизація суспільства вперше в теорії філософської думки отримала свою апологію (а заодно і критику) в працях іспанського філософа Х. Ортеги-і-Гасета (1881-1955) та італійського економіста і соціолога **Вільфредо Парето** (1843-1923). Зокрема, відоме правило, принцип Парето 20/80 здатне раціоналізувати наші зусилля майже у всіх сферах життя і забезпечити успіх в управлінні та отриманні прибутків.

Займаючись соціологічними та економічними дослідженнями, В. Парето виявив, що 80% ресурсів країни підконтрольні лише 20% населення. А також 80% прибутку власники фірм отримують від 20% споживачів свого продукту. І навіть 80% урожаю виходить з 20% висіяного насіння або саджанців. Значить, щоб отримати 80% результату, потрібно затратити всього 20% зусиль. Втім, вірно і зворотне. Універсальний закон, який і ви можете застосовувати у своєму житті. Але які кроки зробити, щоб схема запрацювала? Звичайно, переорієнтувати зусилля, які прикладаються, щодо їх доцільності. А для цього в першу чергу потрібно оцінити різні сфери життя, щоб дізнатися, де ви успішні, а що потребує коригування.

Закон Парето стверджує, що велика частина скоєних покупок (придбаних речей) буде використовуватися вкрай рідко або не знадобиться зовсім. Вони просто стануть захаращувати простір. Такі речі в будинку напевно є у кожного. Тому, можливо, є сенс зробити ревізію, позбавитися від непотрібного мотлоху і надалі більш ґрунтовно та виважено підходити до здійснення покупок. Так ви не тільки зробите навколишню вас матерію більш впорядкованою, а й істотно зменшити непотрібні витрати. До речі, це відмінний спосіб керувати своїми фінансами.

Велике коло спілкування, з одного боку, здається позитивним явищем, яке свідчить про відкритість та комунікабельність людини. З іншого боку, лише з 20% від всієї кількості людей, присутніх тією чи іншою мірою в житті, ми контактуємо стабільно і постійно. Решта – це тимчасові за великим рахунком, люди. Так чи варто витрачати час на підтримання таких непотрібних соціальних зв'язків? Або краще сконцентруватися на якість спілкування, а не на його кількість? Так ви створите близьке коло друзів і приятелів, яке буде відрізнятися більшою стабільністю і надійністю, що важливо для задоволеності життям.

8.2. Інтуїтивне мислення в діяльності управлінця та бізнесмена

Протилежним методу раціоналізації рішень є інтуїтизм. У сучасній науці з менеджменту і бізнесу наводиться безліч прикладів, коли рішення, здійснені на основі *інтуїції*, приводили до успіху. Вперше роль інтуїції в прийнятті вірних рішень обґрунтував французький мислитель **Анрі Бергсон** (1859-1941). Він порівнював інтуїцію зі згаслим світильником, «який оживає час від часу на декілька миттєвостей, але оживає там, де входить в гру живий інтерес. Вона, інтуїція, кидає світло на нашу індивідуальність, на нашу свободу, на місце, яке ми займаємо в природі, на наше походження, а може, навіть і на наше призначення. Це світло мерехтливе і слабеньке, але його цілком достатньо для того, щоб пробити морок ночі, в якій нас залишив розум».

Згідно з А. Берсоном, інтуїтивне мислення лежить в основі прийняття людиною особливо важливих рішень. Кожен, стверджував він, відчув її творчий вплив, а саме:

– на шляху пошуків неординарних вирішень проблем;

– в часи катастроф та інших лих, коли людина змушена знаходити миттєвий вихід з ситуації;

– в інтуїтивному передбаченні подій, фактів, результатів і т. д.

І в дослідженнях діяльності менеджерів вищої ланки 80 % опитаних керівників заявили, що вони виявили в собі наявність конкретної серйозної проблеми лише завдяки «неформальному об'єму інформацією і інтуїцією».

Деякі американські менеджери взагалі заявляють, що їх рішення майже завжди мали інтуїтивну природу, а ті рішення, які були прийняті всупереч їй, – призвели до невдач.

Як вважає польський психолог і філософ Едвард Ненцка, апріоричний характер прийняття рішень «створює враження, що вони мовби не спираються ні на які факти, аргументи чи якісь попередні дії. Повторимо: це тільки створене враження, яке має виключно суб'єктивний характер. Людина або щось знає, або щось «чує» – і сама не в змозі того витлумачити чи обґрунтувати. Їй здається, що інтуїтивні судження є несподіваним просвітленням нізвідки, які ні на що не спираються».

Людина впевнена, що її дії (а також думки, передбачення і оцінки) правильні, але не знає чому (і в цьому апріоризм). Звичайно, це не означає, «що інтуїція є безпомилковою – очевидність теж має чисто суб'єктивні виміри». Інтуїція, зазначає польський вчений, як і апріоризм, є результатом несподіваності появи знання, але ця несподіваність мала історію в житті людини. Просто та чи інша подія торкнулась її серця і пройшла зовні для неї непомітно, але вона закарбувалась в підкірці, щоб в певнім часі стати фундаментом єдино вірного рішення менеджера, бізнесмена.

Правда, коли управлінець інтуїтивно відчуває необхідність прийняття певного рішення і, ще не здійснивши його, логічно вибудовує шляхи реалізації, одночасно надаючи їм емоційного забарвлення – рішення може набрати помилкового характеру. Емоції, стверджує Е. Ненцка, часто перешкоджають об'єктивній оцінці подій. Вони інгібують реалізацію дій, рішень тощо. Менеджер, бізнесмен, які спираються на «чисто» раціональний або «чисто» інтуїтивний способи, як правило, допускають прорахунки, помилки в своїх діях, але причина їх різна. Рішення, сформовані на «чисто» раціональній основі іноді не досягають мети через нерівномірне обґрунтування всіх ланок виконавчого процесу, прорахунки на певних його етапах. «Чисто» інтуїтивне рішення, як вже зазначалось, «обтяжене» емоційними впливами, теж може мати хибну реалізацію.

Раціональна діяльність управлінця і бізнесмена характеризується не тільки доцільністю, але і цілеспрямованістю. Вона є результатом усвідомленої мети і засобів її здійснення. Тому не тільки діяльність менеджера і бізнесмена, яка спрямована на реалізацію мети, є розумною, доцільно-цілеспрямованою по своїй суті, але і її результат в певних межах є розумним, раціональним. Хоч, правда, «сама по собі цілеспрямована діяльність, якщо її розглядати абстрактно, не завжди відповідає тому, що прийнято вважати розумним».

8.3. Сутність раціонально-інтуїтивних дій управлінця та бізнесмена

Дії управлінця, бізнесмена спрямовані на вирішення вузькоутилітарних проблем, які стоять перед конкретною організацією, фірмою, асоціацією і т. д., можуть виглядати цілком виправданими і раціональними з боку членів цієї організації, фірми і т. д., але нераціональними з позиції генеральних інтересів суспільства, держави тощо.

Розкриваючи зв'язок раціонального і інтуїтивного, слід мати на увазі, що інтелектуальна робота, здійснена суб'єктом, з гносеологічної сторони є результатом узагальнення попередніх актів мислення. Інтуїтивний висновок є діалектичним стрибком, який передбачає накопичення знань, уявлень, що при наявності настійливого дослідницького пошуку і творчої уяви приводить до якісно нового інтуїтивного пошуку. В літературі наводиться безліч прикладів про рішення, які були прийняті на основі інтуїції. Проте не можна абсолютизувати її ролі, як це робив Анрі Бергсон, який протиставляв інтуїцію розумові як щось цілком несумісне з ним. «Свідомість людини, – писав він, – це царица розуму... Інтуїція і розум є два протилежно спрямовані напрямки духовної діяльності. Інтуїція йде в напрямку життя, а розум у зворотному русі...».

Ще у 18 ст. філософи-раціоналісти Декарт, Спіноза, Лейбніц прийшли до висновку, що в складі інтелектуальної діяльності є істини, які розум виявляє не на основі логічних доказів, а шляхом відповідного безпосереднього бачення. Декарт доводив, що в певних випадках людина, відкинувши кайдани силогізму, повинна довіритись інтуїції, в основі якої лежать «спресовані», незатребувані раніше знання. В певний час, вони несподівано для людини як «осяяння» дають ключ до вирішення проблем, які не вкладались у певні логічні конструкції.

Інтуїція не суперечить раціональному, а є істотним доповненням творчості. Відбуваючись підсвідомо і не вкладаючись в певні стандарти, вона призводить до створення нових еталонів і норм, які, теоретично обґрунтовані, стають парадигмою раціонального знання.

Робота управлінця є особливий вид мистецтва, який важко вкладається у визначені канони. Це обумовлено її багатовекторним вибором ролей. І обирає керівник ту, яка допомагає йому вирішувати проблему саме тепер, саме так, завдяки раціональному і інтуїтивному способам мислення.

8.4. Прагматичний метод управління в бізнесі

В кінці 19-на початку 20 століття в Північній Америці виникає філософський напрям, який отримав назву прагматизм (від гр. *pragma* — дія), основні положення якого були сформульовані американськими вченими – логіком і математиком **Чарлзом Сандерсом Пірсом** (1839-1914) та психологом **Вільямом Джеймсом** (1842-1910). Згодом основні положення прагматизму розвинув філософ, педагог і психолог **Джон Д'юї** (1859-1952). Він, почавши з прагматичної інтерпретації логіки і теорії пізнання, в наступні десятиріччя надавав прагматизму інструментального, прикладного значення. В такому

вигляді прагматизм став філософською основою спочатку американського, а згодом і в усіх розвинених країнах, підприємництва і бізнесу.

У гносеологічному аспекті прагматизм мав двоякий характер: з одного боку, це був метод, а з другого – це теорія істини.

1. Прагматизм як метод. Пірс, Джеймс та ін. вважали, що коли в процесі філософського дослідження ми, спираючись на різні принципи, отримуємо один і той же результат, то це є свідченням того, що між цими положеннями (принципами) немає суттєвої різниці, відмінність тільки в словах. У всякій дії в бізнесі, доводили представники прагматизму, важливим є результат, спосіб же його отримання є справою другорядною і навіть третьорядною. Проте, коли мова йде про результат дії, застерігає Д'юї, ми завжди маємо на увазі, що він є завершенням легітимного процесу.

2. Прагматична теорія істини. Представники прагматизму приєднались до широко розповсюдженої на початку 20 століття думки, виголошеної Ернстом Махом, що наукові істини не є відображенням дійсності. Якщо ми визначаємо, що таке істина, писав Пірс, то мусимо визнати, що її зміст не має безпосереднього відношення до оточуючого нас світу. Істина – це те, що є властивістю нашої думки. Вона постійно змінюється і не тільки з часом, але і в залежності від конкретних умов, а також від того, який ми отримали результат. Якщо результат позитивний і є для нас благом – маємо істинне знання, і навпаки. Поняття, писав Д'юї, якими ми оперуємо, не є образами, відображеннями основних ознак явищ, предметів, а лише планом дій, інструментом. Погляди Д'юї були визнані представниками американського бізнесу як такі, що найбільше відповідають суті американського ділового життя.

На початку 30-х років 20 століття прагматизм-інструменталізм визначив парадигму своєї філософії, яка майже без змін залишається до сьогодні. Такими основними її положеннями є:

- філософські поняття є засобом дії;
- все, що сьогодні є логічне і корисне, є добрим і слухним;
- поняття і уявлення постійно розвиваються, тому істина і добро є відносними, поточними.

Фахівці з управління та бізнесу погоджуються, що успіх прийняття рішень у справах фірми є свідченням професійного рівня усіх її співробітників. Прийняття рішень у позавиробничій сфері розглядається як щось, що виконується автоматично, як звичка, наприклад, одягатись, вітатись з людьми тощо. Проте спосіб життя, поведінки і т. д. бізнесмена і оточуючих його людей є не менш важливим, ніж той, який визначає його саме як бізнесмена на професійному рівні (філософія екзистенціалізму). Все своє життя людина щось вирішує. Справи ті можуть мати як економічний, так і неекономічний характер, але в однаковій мірі вони важливі для неї. Наприклад, людину запросили на вечірку, яка може стати переломним етапом у її житті: знайомство з цікавою особою, запропонована вигідна умова контракту, більш перспективна праця і т. д., а може бути і навпаки – втрачено все (особливо у плані іміджу), що плекала людина роками, десятиріччями.

Відвідини ресторану, місць відпочинку, манера одягатись, – нам іноді здається, що це виключно особиста справа кожного. Але з часом ми з подивом дізнаємося, що наші дії отримують відповідний суспільний резонанс, який позначається і, часто суттєво, на наших комерційних справах.

Тому у виборі особистих рішень, перш ніж їх прийняти, слід виконати кілька умов:

1. Задумайся над змістом конкретних наслідків, які бажаєш досягти.
2. Встанови термін прийняття рішення і постарайся дотриматись його.
3. Підготуйся до різних варіантів вирішення справи і порівняй їх з бажаним результатом.
4. Не приймай до уваги багато порад, вирішуй сам.
5. Зупинися на першому рішенні. Саме воно повинно заповнити необхідний результат.
6. Найважче вирішувати тоді, коли не маєш достатньої інформації.

Найкраще, що можна зробити у цьому випадку – це консультації з експертами. Проте є проблеми, які виходять за сферу компетенції спеціаліста, і тут кращу пораду для їх вирішення дадуть члени родини або друзі, оскільки здатні побачити такі аспекти проблеми, на які особисто, або фахово уваги не приділено. Також причиною є те, що близькі люди краще знають нас, наші можливості, ніж експерт.

Питання для самоконтролю

1. Що таке раціоналізація управління?
2. У чому переваги бюрократизації управлінських процесів згідно Макса Вебера?
3. У чому суть правила Паретто?
4. Що таке інтуїтивізм і в яких умовах він проявляється згідно Анрі Бергсона?
5. Що таке прагматизм?
6. Які філософи дотримувалися прагматичного методу та прагматичної теорія істини?
7. Назвіть основні положення інструменталізму.

ТЕМА 9. ФІЛОСОФІЯ УСПІХУ БІЗНЕСМЕНА

Основні питання лекції:

9.1. Принципи та правила успіху бізнесмена. Риси характеру, які визначають успішність керівника.

9.2. Типові помилки бізнесмена в управлінні людьми.

9.3. Етичні норми управління колективом.

9.1. Принципи та правила успіху бізнесмена

Праця бізнесмена або керівника є різноманітною і багатовекторною, але в основі її лежить рівень етичних і психологічних чинників суб'єкта управління, його принципи, характер та ціннісні орієнтації. У взаємовідносинах «керівник – оточуюче середовище» кожен конкретний випадок породжує велику кількість непередбачених нюансів, але існує низка правил, принципів та законів, дотримання яких визначають особистий успіх бізнесмена (досягнення впливу, авторитету, харизми) та прибутковості результатів його діяльності.

Видатний американський соціолог, журналіст і автор книг з саморозвитку («Думай і багатій», «16 уроків успіху») **Наполеон Хілл** (1883-1970), на основі величезного обсягу зібраних фактів з життя видатних особистостей, їхніх принципів ведення справ, узагальнив, що важливою умовою успіху керівника є наявність таких рис характеру:

1. *Сміливість і рішучість.* Ці риси засновані на знанні самого себе і тієї роботи, якій присвятили своє життя. Вчений і практик Н. Хілл був переконаний, що жоден виконавець (підлеглий) не хоче працювати під орудою невпевненого в собі, несміливого управлінця, оскільки такий керівник постійно оглядається на вищі інстанції, розпочинаючи якусь справу, не впевнений в її успішному завершенні, не реалізовує навіть те, що однозначно приносить успіх.

2. *Самоконтроль.* Людина, яка не контролює своїх вчинків, не може (і навіть не має права) контролювати інших. Самоконтроль є важливою рисою, яка є особистою справою бізнесмена, але вона є і прикладом для оточуючих його людей (колективу), як вгамовувати свої пристрасті.

3. *Відчуття справедливості.* Якщо бізнесмен або керівник несправедливий щодо оточуючих, він втрачає моральне право бути ним. Зазначимо, що справедливість є моральною чеснотою, яка заснована на відповідному вихованні, інтелекті та підсвідомому розумінні добра і зла. У більшості випадків – притаманна кожній людині, оскільки кожен здатен порівнювати кількість та якість матеріальних і духовних благ. Іноді, справедливість прирівнюють до совісті (сумління, або совість – етична відповідальність за свою поведінку перед собою та оточенням; совість, присутня в глибині людської душі, – це суд розуму, який у відповідний момент наказує людині чинити добро й уникати зла). Відповідно сумлінний бізнесмен або керівник – це найчесніший, найсправедливіший, найвідповідальніший представник певного колективу, суспільства і т. ін.

4. *Чіткість рішень.* Бізнесмен повинен чітко визначати завдання і вимагати чіткого їх виконання. Коли підлеглий перевершує очікуваний результат виконання поставленого завдання, ініціатива повинна бути додатково винагороджена матеріально або морально з боку керівництва.

5. *Якість планів.* Бізнесмен націлений на успіх повинен постійно удосконалювати план своїх дій. Потрібно уникати принципу – «Головне вступити в бій, а потім побачимо», не встановивши чіткого плану (етапів і термінів виконання завдання), оскільки зазнає втрат і, якщо досягне мети, то вищою ціною, тобто проявить свою неефективність і легковажність.

6. *Звичка працювати понаднормово.* Якщо людина бере на себе відповідальність (або їй доручають керувати колективом), вона повинна знати, що праця «від дзвінка до дзвінка» є працею підлеглих, а також всіх тих, хто не працює в сфері підприємництва і бізнесу. Управління людьми – це постійний творчий пошук, який виходить за межі встановленого робочого дня. Офісом для бізнесмена є увесь простір, навіть під час розваг, керівник повинен пам'ятати про завдання, які стоять перед ним та його командою.

7. *Привабливість особи управлінця.* Для своїх оточуючих бізнесмен повинен бути взірцем у всьому: одязі, діях, дотриманні слова, виконанні управлінських функцій та обов'язків.

8. *Співчуття і розуміння.* Це важлива риса характеру керівника, яка визначає його як гуманну, добру, толерантну особистість. Бізнесмен завжди повинен вміти «поставити себе на місце підлеглого», у позитивному настрої намагатися вирішити його проблему, ніколи не заявляти – «То є ваші проблеми, а робота є роботою».

9. *Досконале володіння знанням суті процесів і ситуацією.* Бізнесмен, який досконально знає свою справу, завжди є шанованою людиною. Професіоналізм – визначає компетентність, харизму і вплив керівника на підлеглих та контрагентів (контрагент – це фізична або юридична особа, яка виступає однією зі сторін угоди, укладеної підприємцем. Контрагентом зазвичай називають підрядника, постачальника, клієнта і покупця).

10. *Готовність взяти відповідальність на себе.* Вмілим керівником є той, який з готовністю бере на себе відповідальність за помилки, допущені його підлеглими.

11. *Активізація співробітництва і відповідальності.* У кожному колективі, виробничому підрозділі є люди, які намагаються триматися від усього осторонь. Їх праця не викликає зауваження, але разом з тим вони малоактивні, не виходять і навіть не роблять спроб вийти з діловими пропозиціями. Філософське відношення «Я і Світ» у матеріальній і духовній сферах вони визначають переліком пунктів у відповідних документах.

Також Наполеон Хілл сформував 15 законів успіху:

1. Визначена головна мета (ціль);
2. Впевненість у собі;
3. Звичка заощаджувати;
4. Ініціатива і лідерство;
5. Уява;

6. Ентузіазм;
7. Самоконтроль;
8. Звичка робити більше того, за що вам платять;
9. Приваблива особистість;
10. Точне (чітке) мислення;
11. Концентрація;
12. Співпраця (кооперація);
13. Врахування уроків невдач;
14. Терпимість (толерантність);
15. Золоте правило (правило «бумеранга»).

Отже, головним завданням бізнесмена є досягнення вищеперелічених навиків, принципів, дотримання законів успіху, а також їхнє культивування в колективі, доведення підлеглим, що кожен них – здатний на значно більше. І відповідно, якщо здатен, то чому активніше не вкладати зусиль, щоб досягнути ліпшого результату, отримати більшу винагороду?. Бізнесмен повинен словом і ділом довести можливість прогресу, добробуту і щастя загалом організації (підприємства, колективу, держави) та кожного її учасника.

9.2. Типові помилки бізнесмена в управлінні людьми

Однак завжди є перешкоди, які стримують або, взагалі, унеможливають успіх бізнесмена та команди. Зазвичай це також риси характеру, ціннісно-психологічні переконання та орієнтації керівника. Психологи, соціологи та бізнес-викладачі зокрема виділяють такі помилки керівника:

1. Бажання отримати вищу заробітну плату (винагороду) і мати особистий комфорт. Це перша ознака керівників-невдах. Дуже часто їхньою метою є не досягнення цілей, а отримання грошей при скромних успіхах, а то і при відсутності таких.

2. Невдаха-бізнесмен дуже боляче переживає відсутність символів своєї влади: робочого стола, кабінету, автомобіля, навіть таблички на дверях. Звичайно, відповідно до статусу керівника все це повинно бути, але, коли він боляче переживає, що немає, наприклад, таблички на дверях з його іменем, – це поганий знак. Для такого бізнесмена, зовнішні атрибути відтіснили на другий план головне – знання, вміння керувати людьми, справу, якій він служить.

3. Бізнесмен-невдаха піклується перш за все за свою особу. Бізнесмен, який в своїй діяльності розвивається, досягає мети, думає в першу чергу про своїх підлеглих, турбується про них, сприяє їхньому кар'єрному зростанню.

4. Поганий бізнесмен схильний до самоізоляції. Якщо людина лише думає про себе, втрачає зв'язок з підлеглими, вона втрачає і інформацію про те, що цікавить його підлеглих, які настрої, зміни в їх поведінці, які їх міжособистісні стосунки на роботі і поза нею.

5. Бізнесмен-невдаха ховає свою некомпетентність за пихою, бундючністю. Його весь час переслідує страх, що підлеглі в якусь хвилину побачать, що «а король – то голий!»

Дещо на інші причини невдалого керівництва людьми виділив американський педагог, письменник та оратор-мотиватор **Дейл Карнегі** (1888-1955). Він вважав, що основними помилками бізнесмена у спілкуванні з людьми є:

1. Невміння врахувати всі деталі в роботі колективу, організації, підрозділі. Виходячи з філософського принципу системності, для керівника є важливим охопити всі елементи взаємовідносин «управлінець, колектив, організація, підрозділ». В кожній системі елементи пов'язані між собою таким чином, що в певних умовах одні зв'язки в ній виступають як головні, в інших – як другорядні, а то і третьорядні. Ігнорування цієї специфіки системи і, особливо в сфері людських стосунків спричиняє невдачі, розгубленість, а в кінцевому результаті викликає фрустрації як керівника, так і його підлеглих.

2. Нездатність виконання справи, яку здійснюють інші співробітники. Добрим керівником є той, який може замінити в разі необхідності більшість своїх співробітників чи підлеглих. Звичайно, це не означає, що в умовах поділу праці він мусить володіти справою так, як той, хто спеціалізується у ній, але знати основи її йому необхідно.

3. Очікування винагороди не за реалізацію знань, а за знання. В умовах ринку винагороджується суб'єкт тих знань, які реалізуються, матеріалізуються, дають конкретні результати, формують прибуток підприємства.

4. Страх конкуренції з боку підлеглих. У бізнесменів-невдах притаманна риса найму таких кадрів, які будуть претендувати на його місце. Особливо це було характерно для вищих навчальних закладів, на заводах, фабриках, в партійних органах. З встановленням ринкових відносин ситуація значно змінилась. Успішний керівник, навпаки, все робить для того, щоб підібрати найбільш підготовлених помічників, знання і досвід яких, помножений на старанність в праці, принесе розквіт фірмі, організації.

5. Егоїзм керівника.

6. Невитриманість. Коли в організації керівник не вміє стримувати себе, пошана до нього, як правило, знижується, в колективі зростає напруга, нервозність, що негативно впливає на результати роботи.

7. Авторитарність в управлінні. Бізнесмен-невдаха намагається виконувати свої розпорядження силою авторитету, з часом може перейти до насильства. Шануючий себе управлінець не застосовує силових дій в наказових формах. І справа не тільки в тому, що демонстративне вивищення себе над іншими аморальне по своїй суті. Авторитарне управління тримає організацію як ціле зовнішньо. Таке управління перетворює її в конгломерат внутрішньо роз'єднаних людей.

8. Хизування знаннями. Іноді бізнесмен або керівник для здійснення своїх позицій, самоствердження намагається приголомшити своїх підлеглих знаннями, професіоналізмом. Звичайно, нічого немає поганого в тому, що керівник знає більше, ніж його підлеглі, адже так і повинно бути. Недопустимо, коли знання використовуються як засіб приниження інших, як закамуфльована спроба довести їх меншовартість.

9.3. Етичні норми управління колективом

Філософ стародавнього Китаю Лао-Цзи вчив, що досконало мудра людина «не прославляє себе, тому і має заслужену славу; вона не звеличує себе, тому і є старшою серед інших».

Управління людьми – велике мистецтвом, яке формується на досконалому знанні філософії, педагогіки, психології, соціології, є квінтесенцією знань дійсності у всій їх багатоманітності, вміння людини виділити необхідне саме «тепер», саме «це» в палітрі філософського відношення «Я і Світ».

Етичний кодекс бізнесмена згідно Н. Хілла:

1. Я вірю у Золоте Правило (правило «бумеранга») як основу людської поведінки; тому я ніколи не вчиню по відношенню до іншого так, як не хотів би, щоб вчинили зі мною.

2. Я буду чесний, аж до найдрібніших деталей, у всіх своїх взаєминах з іншими людьми, і не лише через своє бажання бути справедливим і чесним, а тому, що прагнення чесності проникне в мою підсвідомість і надасть моєму характеру необхідних якостей.

3. Я пробачу тих, хто несправедливий щодо мене, не думаючи про те, чи заслуговують вони на це, тому що я розумію закон, згідно з яким таке прощення зміцнює мій характер і усуває в підсвідомості наслідки моїх власних провин.

4. Я завжди буду справедливий, великодушний і чесний по відношенню до інших, навіть якщо знатиму, що мої дії залишаться непоміченими і невинагородженими, тому що розумію і маю намір використати закон, згідно з яким характер людини є сумою її дій і вчинків.

5. Час, який можна було б витратити на викриття слабкостей та недоліків інших людей, я з більшою користю витрачу на виявлення та виправлення власних недоліків.

6. Я ніколи не ганьбитиму інших людей, яким би заслуженим не видавався осуд, тому що не хочу закріплювати у своїй підсвідомості деструктивні навіювання.

7. Я визнаю силу думки як канал зв'язку мого мозку з універсальним океаном думки; я не пускатиму в цей океан деструктивні думки, щоб вони не отруїли свідомість інших людей.

8. Я придушу звичайну людську схильність до ненависті, заздрості, егоїзму, ревнощів, злості, песимізму, сумніву та страху; бо вірю, що це насіння, з якого виростають найбільші біди світу.

9. Коли моя свідомість не зайнята думками, пов'язаними з досягненням моєї певної головної мети в житті, я свідомо заповню його думками про хоробрість, віру в себе, доброї волі по відношенню до інших, доброту, вірність, любов до істини і справедливості, тому що вірю: це насіння, з якого зростає все найкраще.

10. Я розумію, що пасивна віра в розумність Золотого Правила не принесе добра ні мені, ні іншим; тому я активно застосовуватиму універсальне правило добра у всіх своїх взаєминах з іншими людьми.

11. Я розумію закон, згідно з яким усі мої дії та думки відображаються у моєму характері; тому я ретельно стежитиму за всім, що у дзеркалі моєї душі.

12. Я розумію, що щастя можливе, тільки коли допомагаєш іншим; жоден добрий вчинок не залишається без нагороди, навіть якщо нагорода непряма; тому я за першої ж нагоди намагатимуся допомагати іншим.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть головні риси характеру бізнесмена, які визначають його успіх.

2. Які принципи, правила, закони забезпечують успіх бізнесмена згідно Наполеона Хілла?

3. Які типові помилки поведінки бізнесмена?

4. Які негативні риси характеру призводять до невдачі керівництва згідно Дейла Карнегі?

5. Назвіть етичні норми згідно Наполеона Хілла, у дусі яких повинно здійснювати керівництво колективом, фірмою, організацією, державою.

ЛІТЕРАТУРА

Законодавча і нормативна база

1. Господарський кодекс України.
URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Електронна бібліотека підручників. URL: <http://studentam.kiev.ua>
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України.
URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua>
5. Інформаційний сайт з менеджменту URL:
<http://www.uamanager.com>
6. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: www.rada.gov.ua
7. Нормативні акти України. URL: <http://www.nau.kiev.ua>.
8. Бібліотека ім. Вернадського URL: www.nbuv.gov.ua
9. Державна служба статистики України. URL:
<http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL: <http://me.kmu.gov.ua>
11. Офіційний сайт Національного банку України.
URL: <http://www.bank.gov.ua>
12. Офіційний сайт Світового банку. URL: <http://web.worldbank.org>

Основні підручники та навчальні посібники

1. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрецької В. Ставнюк. – К.: Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
2. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
3. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Р. Димерець та ін.; наук. ред. Т. Польська. – К.: Дух і Літера, 2018. – 600 с.
4. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках / пер. В. Андрушко, С. Гатальська. – К.: Тандем, 2011. – 101 с.
5. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. та прим. І. Бурковський. – К.: Юніверс, 2019. – 502 с.
6. Карнегі Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. – Минск: Попурри, 2011. – 352 с.
7. Кун Т. Структура наукових революцій / пер. О. Васильєв. – К.: Port-Royal, 2011. – 226 с.
8. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. П. Тарашука. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 478 с.

9. Фромм Е . Втеча від свободи / пер. з англ. М. Яковлєва. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 284 с

Додаткова література

1. Філософія бізнесу: конспект лекцій для здобувачів вищої освіти бакалавр спеціальності 071 Облік та оподаткування, для денної та заочної форм навчання / П.В. Смірнова. – Харків: ФО-П Шейніна О.В., 2021. – 76 с. (4,7 д.а.).

2. Управлінський консалтинг: конспект лекцій для здобувачів вищої освіти магістр спеціальності 051 Економіка ОПП «Економіка підприємства», для денної та заочної форм навчання / П.В. Смірнова. – Харків: ФО-П Шейніна О.В., 2020. – 126 с.

3. Стратегія підприємства: конспект лекцій для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 051 Економіка за рівнем бакалавр для денної та заочної форм навчання / П.В. Смірнова. – Харків: ФО-П Шейніна О.В., 2020. – 115 с.(7,2 д.а.).

4. Локк Джон. Розвідка про людське розуміння: у 4-х кн. / Д. Локк; пер. з англ. Н. Бордукова. – Х. : Акта, 2002 .Кн. 3 : Про слова. – Х., 2012. – 248 с.

Навчальне видання

ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ

Курс лекцій

СМІРНОВА Поліна Василівна

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Папір для цифрового друку. Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. _.

Наклад

ДБТУ

61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44